DİYANET İLMÎ DERGİ
ISSN: 1300-8498
e-ISSN: 2822-2261
Web: https://dergipark.org.tr/tr/pub/did

İşârî Tefsirler Perspektifinden Kur'an'da İnfak Kavramı

Araştırma Makalesi
Tarih
Geliş Tarihi: 15 Mayıs 2026 Kabul Tarihi: 18 Eylül 2026

Yazar: Derviş Dokgöz
Dr. Öğr. Üyesi
Çukurova Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
Adana-Türkiye
Yazar Katkı Oranı: %100
https://ror.org/05wxkj555
https://orcid.org/0000-0002-0891-0696
ddokgoz@cu.edu.tr

Atıf: Dokgöz, Derviş. "İşârî Tefsirler Perspektifinden Kur'an'da İnfak Kavramı". *Diyanet İlmî Dergi* 62/3 (2026), 851-888.

Doi: https://doi.org/10.61304/did.1951803

Değerlendirme: Çift Taraflı Kör Hakemlik

İntihal: Benzerlik Taraması Yapıldı - intihal.net

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu, yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Yapay Zekâ Kullanım Beyanı: Bu makalenin hazırlanma sürecinde herhangi bir yapay zekâ aracı kullanılmamıştır.

Etik Kurul Onayı: Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Etik Bildirim: ilmidergi@diyanet.gov.tr

Yazar Çıkar Çatışması Beyanı: Herhangi bir yazarla çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Bu makale CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

DIYANET SCIENTIFIC JOURNAL
ISSN: 1300-8498
e-ISSN: 2822-2261
Web: https://dergipark.org.tr/en/pub/did

The Concept of Infaq in The Qur'ān From The Perspective of Ishārī Tafsīrs

Research Article
History
Received: 15 May 2026 Accepted: 18 September 2026

Authors: Derviş Dokgöz
Assistant Professor
Cukurova University
Faculty of Theology
Adana-Türkiye
Author Contribution Rate: %100
https://ror.org/05wxkj555
https://orcid.org/0000-0002-0891-0696
ddokgoz@cu.edu.tr

Citation: Dokgöz, Derviş. "İşârî Tefsirler Perspektifinden Kur'an'da İnfak Kavramı". *Diyanet İlmî Dergi* 62/3 (2026), 851-888.
Doi: https://doi.org/10.61304/did.1951803
Article Information
Review: Double-blind
Plagiarism: Plagiarism check was performed - intihal.net
Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
AI Use Statement: No artificial intelligence tools were used in the preparation of this article.
Ethics Committee Approval: This article does not require ethical committee approval.
Complaints: ilmidergi@diyanet.gov.tr
Authors Conflict of Interest Statement: There is no conflict of interest with any author.
This article is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

İşârî Tefsirler Perspektifinden Kur'an'da İnfak Kavramı

Öz

İnfak, Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan ve önemine binaen çok kez tekrarlanan kavramlardan biridir. Kelime olarak "harcamak" ve "sarf etmek" anlamındaki infak, dinî literatürde farz, vacip yahut nafile olsun iyilik ve hayır amacıyla yapılan tüm harcamaları ifade edecek şekilde terimleşmiştir. İnfakın bu anlamına dair özellikle fıkıh ve tefsir literatüründe geniş çaplı açıklamaların bulunduğu görülmektedir. Sûfî müfessirlerin Kur'an âyetlerini okuduklarında âyetin işaretine bağlı olarak kalplerine doğan manalarla oluşturdukları ve bu özelliğiyle diğer tefsirlerden farklılık arz eden tasavvufî tefsirlerde de infak âyetlerine yapılmış önemli işârî yorumlar bulunmaktadır. Buna karşın infaka dair bu işârî yorumların akademik çalışmalara pek konu edilmemiş olduğu görülmektedir. Bu nedenle bu çalışmamızla infakın işârî yorumlarını ortaya çıkarmayı ve ona dair tasavvufî tefsirlerde var olan anlam zenginliğini akademik literatüre sunmayı hedefliyoruz. Çalışmamızda tarihî süreçte öne çıkan tasavvufî tefsirlerde infak âyetlerine yapılan işârî yorumlar kaynak taraması yöntemiyle ortaya çıkarılmış ve elde edilen bu veriler kavramsal analiz yöntemiyle incelenmiştir. Buna göre sûfî müfessirler infaka dair âyetlerin yorumunu zâhirî ve bâtınî nimetler bağlamında ele almışlar, insanın sahip olduğu maddi varlıkların hayır yolda harcanması yanında, tezkiye ve tasfiye sonucu kalpte ortaya çıkan ilahî lütuflardan başkalarını faydalandırmayı da infak kapsamında görmüşlerdir. Bu durum işârî tefsirlerde infak kavramının çok daha derin anlam katmanlarına sahip olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Tefsir, Fıkıh, İşârî Tefsir, İnfak, Tasadduk.

The Concept of Infaq in the Qur'an from the Perspective of Ishārī Exegeses Abstract:

Abstract

Infaq is one of the concepts mentioned in the Qur'ān that is reiterated numerous times due to its significance. Linguistically meaning "to spend," *infaq* has been conceptualized in religious literature to denote all expenditures made for goodness and charity, whether obligatory (*farḍ*), necessary (*wājib*), or supererogatory (*nāfilah*), and has gained widespread usage in this sense. The literature of tafsīr and fiqh contains extensive explanations regarding the meaning of *infaq*. However, within Sufi *tafsīrs*, which are distinguished by their unique characteristics and symbolic language, there are significant *ishārī* (allusive or mystical) interpretations of the verses on infaq, yet these have not been sufficiently explored in academic research. Since these interpretations of Sufi exegetes have not been the subject of any academic study to date, this study aims to reveal the allusive (*ishārī*) interpretations of *infaq* and to introduce the richness of meaning inherent in Sufi exegeses to the academic literature. In our study, the interpretations made regarding the verses of *infaq* in prominent Sufi exegeses throughout the historical process were identified through the literature review method, and the collected data are then analyzed through conceptual analysis in order to uncover the various layers of meaning associated with the concept of infaq. Accordingly, they interpret the verses on infaq within the framework of both external and internal blessings. According to them, all divine graces, such as inspirations, esoteric knowledge, gnostic sciences (*mārifah*), and spiritual effulgence arising from God also considered among the things from which one can give *infaq*.

Keywords: Sufism, Tafsīr, Fiqh, Ishārī Tafsīr, Infaq (Spending in the way of Allah), Almsgiving.

Summary

This study examines the concept of *infaq* in the Qur'ān from the perspective of Sufi t*afsīrs*. While the word *infaq* appears in the imperative form in many verses of the Qur'ān, indicating that *infaq* is commanded, in some verses it appears in the present tense, emphasizing that believers engage in infaq and that this is an important characteristic for them. Besides, in some verses, the mention of *infaq* alongside faith and prayer underscores its position as one of the fundamental acts of worship in Islam. The tafsīr literature offers extensive explanations regarding the meaning of this Qur'anic concept. Lexically meaning "to spend" or "to expend," infaq has acquired a technical meaning in religious literature that encompasses all expenditures made for the sake of goodness and charity, whether obligatory (*fard*), necessary (*wājib*), or supererogatory (*nāfilah*). Accordingly, infaq covers a wide range of expenditures, including zakat (obligatory almsgiving), fitr charity, voluntary alms, financial support provided for family members (*nafaqah*), contributions to charitable organizations and foundations, infrastructure projects such as the construction of mosques, madrasas, and bridges, as well as expenses incurred for Hajj and Umrah. In this respect, *infaq* is a subject that is frequently discussed and extensively addressed within Islamic literature.

In Sufi *tafsīrs*, which constitute a distinct method of interpretation with unique characteristics, Sufi commentators have also provided *ishārī* interpretations regarding the verses of *infaq*. *Ishārī tafsīrs* are formed through the spiritual meanings that arise in the hearts of Sufis as they recite the verses of the Qur'ān. In these endeavors, Sufi commentators are observed to have imparted a broad *ishārī* meaning to the concept of *infaq*, in addition to the literal (*zāhirī*) meanings mentioned above. However, while numerous academic studies have been conducted on the literal meaning of *infaq*, it is evident that the *ishārī tafsīrs* of Sufi commentators on this subject have not been sufficiently made the focus of academic research. In this article, we aim to uncover this richness of meaning present in *ishārī tafsīrs* regarding the concept of *infaq*.

In this article, firstly, the lexical and technical meanings of the concept of *infaq* have been emphasized. Following this, brief information on the exoteric meanings of the concept of *infaq* in the tafsīr literature has been provided, thereby allowing for a comparison between the ishārī and zāhirī meanings. Subsequently, the ishrārī interpretations made on the verses of infaq in prominent Sufi tafsīrs throughout history have been uncovered using the literature review method. This information has been analyzed through the conceptual analysis method, and evaluations have been made regarding the meanings attributed to the concept of infaq.

In our research on the subject, it is observed that Sufi commentators, in their exegeses (*tafsīr*), also give extensive coverage to the literal (*zāhirī)* meaning of *infaq*. This is because, in Sufi life, spending one's material possessions holds great importance for traversing spiritual stations. It is evident that Tustarī (d.

283/896) and Sulamī (d. 412/1021) played a pioneering role in the concept of *infaq* acquiring an *ishārī* meaning in addition to its literal (*zāhirī*) one. It is also evident that al-Qushayrī (d. 465/1072), who came after them, offered extensive Sufi interpretations of the concept of infaq. Among the Sufi commentators, it can be argued that al-Baqlī (d. 606/1209) brought the allusive richness of *infaq* to its peak in his Qur'an exegeses. Among later-period Sufi authors, Ibn Ajība (d. 1224/1809) is also seen to provide highly comprehensive information on both the literal (*zāhirī*) and *ishārī* meanings of *infaq* in his commentary. A noteworthy aspect of these interpretations is that, from the perspective of the Sufis, individuals are required to perform different types of *infaq* according to their spiritual stations. Accordingly, within the framework of various classifications such as the common people (*'awām*), *zāhids*, '*ābids*, and *'ārifs* there are distinct types of *infaq* that vary based on the spiritual station occupied.

When interpreting the verses regarding *infaq* in an *ishārī* sense, Sufi commentators regarded the act of sharing the spiritual states that arise in the heart with fellow disciples as a form of infaq, just as one spends one's material possessions for the sake of God. In addition, spending one's entire existence, whether material or spiritual, in the way of Allah has also been expressed as an *ishārī* interpretation of *infaq*. Indeed, sacrificing one's life in the cause of Allah is also considered a form of *infāq*. It is observed that these interpretations found in *ishārī tafsīrs* were made within reasonable boundaries from the perspective of the science of tafsīr, and it is witnessed that their interpretations are also cited in zāhirī tafsīrs. This situation demonstrates that *ishārī* interpretations regarding *infaq* are generally accepted and attributed importance. We believe that this study on the *ishārī* interpretation of *infaq* in Sufi exegeses will contribute to academic research in the literature of both Sufism and tafsīr.

Giriş

Kur'an'da infaka dair çok sayıda âyet yer almaktadır. Bazı âyetlerde infak kelimesi emir sigâsı ile kullanılarak Müslümanlara infakın emredildiği görülmekte iken bazı âyetlerde ise fiil formunda yer almaktadır. Bu âyetlerde de genellikle müminlerin infak eden kimseler oldukları ve bunun müminler için önemli bir vasıf olduğu vurgulanmaktadır. Dinî literatürde genelde malın, Allah rızası için harcanması şeklinde bir anlama sahip olan infak kavramı, farz veya nafile türdeki hayır yolunda yapılan tüm harcamaları kapsamaktadır. İnfak kavramına dair gerek müfessirler ve gerekse de fukahâ tarafından birçok tanım ve açıklama getirilmiştir. İnfak hakkında açıklama yapan bazı âlimlerin onun maddi ve manevi türleri olduğuna işaret ettikleri de görülmektedir.

Kur'an kavramlarının anlam zenginliğini açıklarken göz ardı edilmemesi gereken bir diğer husus, sûfî müfessirlerin yaptıkları işârî yorumlardır. Zira bu kavramların zâhirî anlamları yanında işârî anlamlarının da ortaya çıkarılması anlam bütünlüğü ve zenginliği yönünden önemlidir. Özellikle de maddi ve manevi türleri bulunduğu ifade edilen infak kavramının, bu tefsirlerde geniş bir şekilde işârî yorumlamaya tabi tutulduğu görülmektedir. İnfak hakkında yapılmış bazı akademik çalışmalar bulunmakla birlikte infakın tasavvufî tefsirlerdeki işârî yorumu üzerine yapılmış herhangi bir akademik çalışmaya rastlanılmamaktadır. İnfaka dair akademik çalışmalara örnek olarak Ali Rıza Gül'ün; "Kur'an'daki İnfak Kavramının Anlam Yelpazesi" ve Ayhan Kaya'nın; "Teorik ve Pratik Açıdan İnfak ve İsâr Ahlakı" adlı makaleleri burada zikredilebilir. Ayrıca Durak Pusmaz'a ait küçük çaptaki "Kur'an-ı Kerim'de İnfak Kavramı" adlı makale de bu konuya dair kaleme alınmış bir araştırma olarak görülebilir.[1] Bu makalelerde infak kavramının Kur'an'daki anlamları ve literatürde kazandığı terimsel anlamlara dair önemli bilgiler verilmiştir. Ancak bu çalışmalarda tasavvufî tefsirlerdeki işârî yorumlar kapsam dışı bırakıldığından, infak kavramının işârî yorumuna dair herhangi bir açıklama ve değerlendirmeye yer verilmemiştir. Bu makalemizde ise infak kavramının tasavvufî tefsirlerdeki işârî anlamı temel çalışma konusu yapılmıştır. Konunun anlaşılması bakımından öncelikle infak kavramının sözlük anlamı ve dinî literatürdeki ıstılahî anlamı hakkında sınırlı şekilde bilgi verilecek, sonrasında sûfî müfessirlerce

[1] Ali Rıza Gül, "Kur'an'daki İnfak Kavramının Anlam Yelpazesi", *Dini Araştırmalar* 8/12 (2005), 239-261; Ayhan Kaya, "Teorik ve Pratik Açıdan İnfak ve İsar Ahlakı", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/1 (2013), 305-317; Durak Pusmaz, "Kur'an-ı Kerim"de İnfak Kavramı", *Diyanet İlmî Dergi* 35/4 (1999), 49-56.

yapılmış işârî yorumlar ortaya konulup değerlendirilecektir. Kur'an'da birçok âyette geçen infak kavramı sûfî müellifler nazarında ne anlam ifade etmektedir? İnfakın zâhirî anlamı ile bâtınî anlamı arasındaki bağlantı nasıl kurulmuştur? Bu kavramın işârî yorumunda nasıl bir anlam derinliği bulunmaktadır? İnfak kavramına dair tasavvufî tefsirlerde zâhirî açıklamalara ve hükümlere de yer verilmiş midir? İnfaka dair yapılan işârî yorumlar tefsir usûlü açısından makul sınırlar içinde midir? Konuya dair bu tür sorulara tasavvufî tefsirlerde infaka dair yapılan yorumlar çerçevesinde cevap aranacaktır. Şu var ki Kur'an'da çok fazla sayıda infak kelimesinin geçtiği âyet bulunmaktadır. Bunların her biri için yapılmış bütün yorumların çıkarılıp değerlendirilmesi de makale boyutlarında mümkün değildir. Bu nedenle araştırmamız infakın tanımına ve mahiyetine dair açıklamaların ve işârî yorumunun yer aldığı tasavvufî tefsirler temelinde yapılmıştır. Bu manada işârî tefsire öncülük eden Sehl b. Abdullah et-Tüsterî (ö. 283/896) ve Ebû Abdurrahman es-Sülemî'nin (ö. 412/1021) tefsirleri ile işârî tefsir sahasında meşhur olmuş Abdülkerim el-Kuşeyrî (ö. 465/1072), Ruzbihân Baklî (ö. 606/1209), Muhyiddin İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240), Necmüddin ed-Dâye (ö. 654/1256), İsmail Hakkı Bursevî (ö. 1137/1725), İbn Acîbe (ö. 1224/1809) ve Şehâbeddîn Âlûsî'nin (ö. 1270/1854) eserlerinden infaka dair yorumlar çıkarılarak infakın işârî yorumu hakkında bir belirleme yapılmaya çalışılmıştır. Genel olarak işârî tefsir özelliği taşımakla birlikte infak kavramının tanımı ve işârî yorumu konusunda yeterli düzeyde bilgilere rastlayamadığımız tasavvufî tefsirlere yer verilmemiştir. İnfakın işârî yorumunun tarihî süreçte nasıl şekil aldığının ortaya çıkması için de tasavvufî tefsirlerin kronolojik sıraya göre ele alınması uygun görülmüştür. İşârî yorumların âyetlere ve kavramlara geniş bir anlam derinliği kattığı düşünüldüğünde, bu çalışma ile infaka dair âyetlerin işârî yorumlarının ortaya konulmasının hem tasavvuf hem de tefsir alanındaki akademik çalışmalara katkı sunacağı düşünülmektedir.

1. Sözlükte ve Istılahta İnfak Kavramı

İnfak kelimesi, "ölmek, bitmek, tükenmek, yok olmak, eksilmek" anlamındaki "ن - ف - ق" kökünden türemiştir.[2] İf'âl babında anlamı ise "bir malı tüketmek, bitirmek, azaltmak, eksiltmek, harcamak, malı sarf etmek, malın elden gitmesi, fakir düşmek, son bulmak" vb. anlamlara gelmektedir.[3] Bir kişinin malını harcayıp fakir konuma düşmesi "أنفق الرجلُ اذا افتقر"

[2] Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzîbü'l-lüga*, thk. Abdusselam Muhammed Harun (Mısır: Dâru'l-Mısriyye, 1964), "nfk", 5/1560; Rağıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 502; Muhammed b. Mükerrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, ts.), "nfk", 6/4507.

[3] Ezherî, *Tehzîbü'l-lüga*, "nfk", 5/1560; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, "nfk", 6/4508; Ali b. Muhammed b. Ali el-Cürcânî, *Mu'cemu't-ta'rîfât*, thk. Muhammed Sıddık el-Minşâvî (Kahire: Dâru'l-Fadîle, ts.), 36.

şeklinde ifade edilirken, yine "أنفق ماله" ifadesi de "malını harcayıp tüketmesi" anlamına gelmektedir.[4] İnfak kelimesinin türediği kök anlamın "hurûc/çıkmak" olduğu da özellikle tefsir eserlerinde dile getirilmektedir.[5] Bu belirlemede Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) Arap dilinde ilk harfi "ن/nûn" ikinci harfi "ف/fe" olan fiillerin "çıkmak ve gitmek" manasına geldiği şeklindeki genel tespitinin etkin olduğu söylenebilir.[6] Bu açıdan bakıldığında ihrâc/çıkarma anlamına gelen infak kelimesinin, malı elden çıkarmayı ifade ettiği için "harcamak" ve "tüketmek" kelimeleriyle yakın anlamlı olduğu görülmektedir.[7] Bazı müfessirler de infak kelimesine dair açıklamalarında "أنفق" kelimesinin "أنفد" ile kardeş olduğunu belirterek "harcamak" ve "tüketmek" anlamında eş anlamlı olduklarını dile getirmişlerdir.[8] Özetle söylenecek olursa infak kelimesinin lügat yönüyle daha çok "malın harcanması, tüketilmesi, elden çıkarılması" anlamı öne çıkmaktadır. Kur'an'da da hayır veya şer yolunda yapılan tüm malî harcamaları kapsayacak şekilde geniş bir anlam çerçevesinde kullanıldığı görülmektedir.[9]

Istılahta ise infak kavramının yukarıda aktardığımız sözlük anlamları çerçevesinde bir anlam kazandığı görülmektedir. Genellikle "bitirme" ve "harcama" anlamına dayalı olarak "İnfak ألإنفاق هو صرف المال الى الحاجة malın ihtiyaca harcanmasıdır." veya "صرف المال في الحاجة Malın ihtiyaç doğrultusunda harcanmasıdır." şeklinde tanımlamalar yapılmıştır.[10] Bir başka tanım ise "الانفاق هو صرف المال الي وجوه المصالح İnfak, malı maslahat (hayır ve fayda) yönlerine sarf etmektir." şeklinde yapılarak harcamanın hayır yolda olması şartına işaret edilmiştir.[11] Bazı tanımlarda ise "çıkmak" şeklindeki sözlük anlamından hareketle sahip olunan malın mülkiyetten çıkarılmasına vurgu yapılmıştır. Buna dair örnek tanımlar da "الانفاق هو إخراج المَال من

---

4 İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sıhâh tâcü'l-lüga ve sıhâhü'l-'Arabiyye* (Beyrut: Dâru'l-'İlmi li'l-Melâyîn, 1990), "nfk", 4/1560; Âsım Efendi, *Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Başkanlığı Yayınları, 2013), "nfk", 5/4176.

5 Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fî 'ilmi't-tefsîr* (Beyrut: Mektebetü'l-İslamî, 2002), 39; Nâsırüddîn Abdullah b. Ömer el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl* (Beyrut: Dâru'r-Reşîd, 2000), 1/36.

6 Ebü'l-Kâsım Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l-keşşâf* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2009), 39.

7 İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 39.

8 Ebü'l-Berekât Abdullah b. Ahmet en-Nesefî, *Medâriku't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*, thk. Yusuf Ali Bedîvî (Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 2018), 1/42; Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl,* 1/36.

9 Gül, "Kur'an'daki İnfak Kavramının Anlam Yelpazesi", 241.

10 Cürcânî, *Ta'rîfât,* "infâk", 36.

11 Fahreddîn Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981), 5/146.

الملك İnfak, malın mülkiyetten çıkarılmasıdır."[12] veya "الانفاق إخراج المال من اليد İnfak, malın elden çıkarılmasıdır."[13] şeklinde verilebilir. İnfakın anlamının "tasadduk" yani ihtiyaç sahibine mal vermek olduğu şeklinde açıklandığı da görülmektedir.

Sözlük anlamı yönüyle her tür harcamanın infak kelimesinin anlam çerçevesine dâhil olduğu görülmekle birlikte, şer'î örfte daha çok hayır amaçlı yapılan malî harcamalar infak olarak isimlendirilmiştir. Bu meyanda Kâdî Beyzâvî'nin (ö. 685/1286); "الانفاق صرف المال في سبيل الخير من الفرض والنفل İnfak, farz olsun nafile olsun malı hayır yolunda harcamaktır."[14] şeklindeki tanımının hem kısa ve öz olması hem de şer'î ıstılahtaki anlamı ifade etmesi yönüyle yerinde bir tanımlama olduğu söylenebilir.

Son dönem yazılan ansiklopedik sözlüklerde ise "Bir malı uygun bir yere harcamak"[15] şeklinde kısa ama anlam yönüyle kapsamlı tanımlama yapıldığı gibi; "Allah'ın hoşnutluğunu elde etme amacıyla kişinin kendi servetinden harcama yapması, muhtaçlara aynî ve nakdî yardımda bulunması"[16] şeklinde ayrıntılı hususlara değinilerek tanımlandığı da görülmektedir.

Tasavvufî tefsirlerde infakın işârî anlamına geçmeden önce onun klasik tefsirlerdeki zâhirî anlamının kısaca ortaya konulmasının yerinde olacağını düşünüyoruz. Böylece işârî anlamın zâhirî anlam ile mukayesesi konusunda bir temel oluşacaktır. Kur'an'da türevleriyle birlikte 70'ten fazla âyette geçen infak, müfessirlerin kapsamlı biçimde tahlil ettiği temel kavramlar arasındadır. İnfak kelimesinin Kur'an'da ilk geçtiği yer olan Bakara Sûresi üçüncü âyette; "اَلَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ *(Onlar) gayba iman ederler, namazı kılarlar, kendilerine rızık olarak verdiklerimizden infak ederler.*" buyurulmuştur. Bu âyet bağlamında müttakîlerin özellikleri sayılırken, önce kalbin ameli olan imana değinildiği, sonra bedenin ameli olarak İslam'ın en temel ibadeti konumundaki namazın söz konusu edildiği, ardından da malla ilgili bir amel olarak infaka vurgu yapıldığı birçok müfessir tarafından dile getirilmiştir.[17] Bu durumda insanın ibadet amaçlı

[12] Ebû Hilâl Hasan el-Askerî, *el-Furûku'l-lügaviyye* (Kahire: Dâru'l-'İlm ve's-Sekâfe, ts), 1/167; Nezih Hammad, *Mu'cemü'l-mustalahâti'l-mâliyye ve'l-iktisâdiyye fi'l-fikh* (Şam: Dâru'l-Kalem, 2008), 87.

[13] Ebû Abdullah Muhammed bin Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006), 1/273.

[14] Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl,* 1/36.

[15] Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 1998), 198.

[16] Mustafa Çağrıcı, "İnfak" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2000), 22/289; Mehmet Canbulat, *Dini Terimler Sözlüğü* (Ankara: DİB Yayınları, 2017), 316.

[17] İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 39; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 1/274; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili* (İstanbul: Zehraveyn Yayınları, ts.), 1/181-182.

olan malî tasarruflarının infak olarak nitelendiği görülmektedir. Bu âyetteki infakın kapsamı konusunda farklı görüşler dile getirilmiştir. Sahabeden İbn Abbas'tan (ö. 68/687-88) nakledilen bir görüşe göre âyette belirtilen infak, Allah'ın farz kıldığı zekâttır. Abdullah b. Mes'ûd (ö. 32/652-53) ve İbn Abbas'tan nakledilen başka bir görüşe göre de infak ile kastedilen -henüz zekât âyeti inmediği dönemde- kişinin kendi aile fertleri için harcadığı nafakadır.[18] Cessâs (ö. 370/981), âyetin bağlamında tamamı farziyet hükmünde olan Allah'a ve kitaba iman ve namazın zikredilmesinden hareketle buradaki infaktan da farz kılınmış olan zekât ve benzeri harcamaların kastedildiğini dile getirmektedir. Ona göre takvanın bir şartı ve takva sahiplerinin bir vasfı olarak zikredilmesi de âyetteki namaz ve infakın farz olan namaz ve zekât olduklarına delalet etmektedir.[19] Yine bir kısım müfessir benzer şekilde âyette önce namazın zikredilmesi nedeniyle buradaki infak ile farz olan zekâtın kastedildiğini zira ikisinin ayrılmaz ikili olduklarını yani İslâm'ın temel iki ibadeti olduğunu dile getirmişlerdir.[20] Kur'an'da namaz kılınmasının emredildiği âyetlerin genelinde namazla birlikte zekât da söz konusu edildiğinden, namazın zikredilip beraberinde infak kelimesinin yer aldığı âyetlerde infak ile zekâtın kastedildiği yönünde çıkarım yapılmıştır.[21] İlgili âyetteki infakın anlamına dair tefsirlerde aktarılan görüşlerin; farz olan zekât, aile ve yakınların nafakası, farz olanın dışındaki nafile sadakalar, zekât emrinden önce vacip konumdaki sadakalar şeklinde dört grupta toplandığı ifade edilmiştir.[22] Mâturîdî'nin (ö. 333/944) dile getirdiği bir yorumda ise infakın şu manaya gelmesi de mümkündür: "Kendilerine verdiğimiz bedenî kuvvetler ve organlarının sağlıklı olmasından harcarlar, yani bunlarla başkalarına yardımda bulunurlar."[23]

Bu şekilde sahabe ve tabiînden çeşitli görüşler tefsir eserlerinde nakledilmekle birlikte âyetteki infakın farz yahut nafile olsun umumi manadaki tüm harcamaları kapsadığı görüşü birçok müfessirin tercih

[18] Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vili âyi'l-Kur'ân* (Kahire: Dâru Hicr, 2001), 1/249; Ebü'l-Fidâ' İsmâîl b. Ömer b. Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm* (Riyad: Dâru Tayyibe, 1999), 1/168.

[19] Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1996), 1/28-29.

[20] Nesefî, *Medâriku't-tenzîl*, 1/46; Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl,* 1/36; Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, ts.), 32.

[21] Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 1/273; Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîri bi'l-me'sûr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2011), 1/68.

[22] İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 39.

[23] Ebû Mansûr b. Muhammed el-Mâtürîdî, *Te'vîlâtü ehli's-sünne* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2005), 1/32.

ettiği görüştür.[24] Örneğin Râzî (ö. 606/1210), "*Allah yolunda infak edin; kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın*."[25] âyetinin tefsirinde infakın iyilik yolunda yapılan harcamalar olduğunu, bu yönüyle malını boş yerlere harcayıp zayi edenler için infak etme tabirinin kullanılamayacağını belirtmektedir. Âyetteki "*fî sebîlillah*" ifadesinden hareketle, Allah rızası için yapılan bütün harcamaların bu kapsamda olduğunu dile getirmektedir. Nitekim hac ve umre masrafları, cihada yönelik harcamalar, aile ve yakınların nafakası, sadaka, zekât ve kefaret gibi şer'î mükellefiyetler ile yol ve imaret gibi kamu yararına yapılan tüm harcamaları infak kavramı içinde değerlendirmektedir.[26] Kurtubî (ö. 671/1273) de infakın anlamının genel olduğu yönündeki görüşün en doğru görüş olduğunu çünkü rızık olarak verilenlerden harcamanın âyette övme sadedinde geçtiğini bundan dolayı dinin, ödenmesini emrettiği zekât ve onun dışında teşvik ettiği tüm harcamaların infak kapsamına dâhil olduğunu belirtmektedir.[27]

İnfak kavramı hakkında bu genel bilgiler sonrası bir konuya daha temas edilmesi yerinde olacaktır. İnfak kavramı Kur'an'da genelde yukarıda aktardığımız örneklerde görüldüğü üzere şer'î terim anlamını ifade eder şekilde yer aldığı gibi bir kısım âyetlerde de lügavî manasıyla kullanılmıştır. Bu çerçevedeki kullanımlarda yalnızca Müslümanların malî bir dinî uygulaması olarak değil gayr-i müslimlerin de çeşitli vesilelerle yaptıkları harcamaları da ifade etmektedir. Örneğin Mekke toplumundaki inkârcılara hitaben nazil olan; "*Onlara, 'Allah'ın sizi rızıklandırdığı şeylerden Allah yolunda infak edin/harcayın' denildiği zaman, inkâr edenler iman edenlere, 'Allah'ın, dilemiş olsa kendilerini doyurabileceği kimselere mi yedireceğiz?' derler.*"[28] âyetinde yerine getiren kişi inkârcı da olsa ihtiyaç sahipleri için yapılan harcamayı ifade etmektedir. Bu konuda başka örnekler de verilebilir.[29]

Bu açıklamalar çerçevesinde infak kelimesinin Kur'an'daki kullanımı konusunda genel bir değerlendirme yapılacak olursa hem sözlük anlamı (lügavî hakikat) ile hem de İslam dininde kazandığı terim anlamıyla kullanıldığı görülmektedir. Lügavî açıdan dilde konulduğu manayı ifade etmek yanında Şâri'in dinde belli bir anlamı ifade etmek üzere kullandığı lafızlar "şer'î hakikat" olarak isimlendirilir.[30] Örneğin lügat bakımından

[24] Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 1/249; Nesefî, *Medâriku't-tenzîl,* 1/46.

[25] el-Bakara 2/195.

[26] Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 5/146.

[27] Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 1/274.

[28] Yâsîn 36/47.

[29] Geniş bilgi ve değerlendirmeler için bk. Gül, "Kur'an'daki İnfak Kelimesinin Anlam Yelpazesi", 244-253.

[30] Zekiyyüddin Şaban, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, çev. İbrahim Kâfi Dönmez (Ankara: TDV Yayınları, 2021), 473.

dua anlamına gelen "salât" kelimesinin veya temizlik/arınma manasında olan "zekât" kelimesinin dinde belli ibadetleri ifade etmek üzere kullanımları gibi. Bunlar dinî metinlerde yer aldıklarında başka manalarda kullanıldığına dair bir delil yoksa şer'î hakikat manasında kullanılmış olurlar.[31] Buradan hareketle genel olarak her tür harcamayı ifade eden infak kelimesinin de şer'î örfte Allah rızası için iyilik yolunda yapılmış harcamaları ifade edecek şekilde bir terim anlamı kazandığı görülmektedir. Böylece infakın farz olan zekâttan aile nafakasına, gönüllü sadakalardan ordu donatımına, vakıf bağışlarından bayındırlık faaliyetlerine kadar her türlü maddi harcamayı kuşatan geniş bir anlam yelpazesine sahip olduğu anlaşılmaktadır.

2. Tasavvufî Tefsirlerde İnfak Kavramı ve İşârî Anlam Boyutu

Tasavvufî tefsirler, Kur'an âyetlerinin zâhirinden doğrudan çıkarılamayan ancak âyette var olan bir işaret sebebiyle mutasavvıfın kalbine doğan manalarla oluşturulan tefsirlerdir.[32] Anlamın âyetteki bir işarete bağlı olarak ortaya çıkması nedeniyle de işârî tesfir olarak isimlendirilmiştir. Bunlar tasavvuf ehlinin ilham ve keşf gibi manevi bilgi kaynaklarına dayalı olarak ortaya koydukları tefsirler olup Kur'an âyetlerinde var olduğu düşünülen derûnî anlamları ortaya çıkarmak amacıyla yapılmaktadır.[33]

İşârî tefsirin doğrudan âyetin lafzına dayalı olarak dil ve mantık kuralları çerçevesinde ortaya çıkan bir anlam olmayıp sûfî müfessirin âyeti okuduğunda kalbine doğan mana olması nedeniyle tefsir usûlü açısından bu yorumların geçerliliği konusunda birtakım kurallar getirilmiştir. Zira bu faaliyetin çok farklı yönlere çekilebilecek ucu açık, geniş bir yorumlama alanına sahip olduğu görülür. Tefsir usûlü bağlamında işârî tefsirin kabul şartları özetle; ortaya konan yorumun âyetin zâhirî manası ile çelişmemesi, asıl mananın yapılan işârî yorum olduğu iddiasında bulunulmaması, uzak ve saçma yorum olmaması ve şer'î bir delile aykırılık teşkil etmemesi şeklinde ifade edilebilir.[34] Bu şartlar sayesinde işârî yorumun zâhirî mana ile uyumu sağlanmış olmaktadır. İşârî tefsir faaliyetinde zâhirî manadan işârî manaya geçişi sağlayan köprü ise "itibar" metodudur. Bu metot kısaca

---

31 Osman Şahin, *Fıkıh Usulü* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 312.

32 Süleyman Ateş, *İşâri Tefsir Okulu* (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1998), 18-19.

33 Annemarie Schimmel bu tefsirleri zâhirî manayı ortadan kaldırmayan, simgesel ve alegorik tefsirler olarak niteler. Annemarie Schimmel, *Mystical Dimensions of Islam* (USA: University of North Carolina Press. 1975), 25.

34 Celalüddin Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân* (Medine: Vizâratü'ş-Şûûni'l-İslâmiyye ve'l-Evkâf, 1426/2005), 4/2309-2311; Muhammed Abdülazîm ez-Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân fî ulûmi'l-Kur'ân* (Kahire: Matbaatü Îsâ el-Bâbi'l-Halebî, ts.), 2/81. Bu konuda geniş bilgi ve değerlendirmeler için bk. Yunus Emre Gördük, "İşârî Tefsirin Mahiyeti, Şer'î Temelleri ve Bâtınî Yorumdan Farkı", *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi* 11 (2011), 2/9-47.

gözlenen bir durumdan hareketle benzerliğe dayalı mukayese yoluyla gözlenmemiş olan hakkında yorumda bulunmak şeklinde ifade edilebilir.[35] Bunun tefsire uygulanması ise herhangi bir âyet okunduğunda âyetin zâhirî manası (veya hükmü), benzerliğe dayalı olarak ârifin kalbinde yeni bir mananın ortaya çıkmasına sebep olur ki işte ilham şeklinde kalbe doğduğu düşünülen bu mana işârî tefsir olarak adlandırılır.[36] Burada belirtmemiz gereken bir diğer durum da îşârî tefsirde anlamlar tekdüze değildir, yani bir âyetin işârî manasının her müfessire göre aynı olması beklenmez. Zira işârî mana her mutasavvıfın bulunduğu manevi mertebeye göre kalbine doğan ilhamlara bağlı olduğundan bir âyet hakkında farklı müfessirlerin farklı derinlikte yorumlar dile getirdikleri görülür. Bu durumda her mutasavvıfın kendi mertebesi, onun muttalî olabileceği anlam katmanını belirlemektedir. İşârî tefsire dair bu özet bilgilerden sonra infak âyetlerine yapılan işârî yorumları incelemeye geçebiliriz.

2.1. Tüsterî ve Sülemî'nin İnfaka Dair İşârî Yorumları

Günümüze ulaşan en eski işârî tefsirin sahibi olan Tüsterî,[37] "*Kendilerine rızık olarak verdiğimizden infak ederler*."[38] âyetinin tefsirinde şöyle demektedir: "Allah Teâlâ bu âyette, fıtratını kendisine ulaştıran vesilelerden bir vesileye bağlayan ve kendi murakabesinden bir an bile ayrılmayan kullarını vasfetmektedir. Onlar öyle kimselerdir ki; hiçbir zaman (kendi başlarına) bir seçim yapmamışlar, Allah'tan ayrı bir şey murat etmemişler ve O'nun kendileri için seçtiği dışında bir tercihte bulunmamışlardır. Kendilerini O'ndan müstağni kılacak hiçbir şeye meyletmemişler ve O'nun dışındaki her şeyden de berî olmuşlardır."[39] Görüleceği üzere Tüsterî, insanın fıtratını Allah'tan uzaklaştıracak hiçbir şeyin elde tutulmamasına vurgu yapmakta, âyette vasfedilen kişilerin de özünü Hakk'a yönelten ve onun murakabesinden bir an olsun kopmayan insanlar olduğunu belirtmektedir. Bu açıklamasına göre o, infakın Hakk'a

[35] İlhan Kutluer, "Düşünme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1994), 10/53-57.

[36] Bu konuda geniş bilgi ve değerlendirmeler için bk. Mahmut Ay, "İşârî Tefsirde İ'tibâr/Analoji Yöntemi", *Dinî ve Felsefî Metinler Yirmi Birinci Yüzyılda Yeniden Okuma, Anlama ve Algılama Sempozyumu Bildirileri*, ed. Bayram Ali Çetinkaya (İstanbul: Ege Basım, 2012), 2/730-740; Derviş Dokgöz, "İşârî/Tasavvufî Tefsirlerde Ahkam Âyetlerinin Yorumlanmasında İ'tibâr Yönteminin Fıkhî Açıdan Değerlendirilmesi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 37 (Nisan 2021), 126-128.

[37] Gerhard Böwering, *The Mystical Vision of Existence in Classical Islam: The Qur'anic Hermeneutics of the Sufi Sahl at-Tustari (d. 283/896)* (Berlin-New York: De Gruyter, 1980), 7-11; Kristin Zahra Sands, *Sufi Commentaries on the Qur'an in Classical Islam* (London-New York: Roudletge, 2006), 68.

[38] el-Bakara 2/3.

[39] Sehl b. Abdullah et-Tüsterî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm* (Kahire: Dâru'l-Harem li't-Türâs, 2004), 89.

vuslattan alıkoyacak şeylerin feda edilmesi olduğuna işaret etmekte, aksi takdirde bu tür şeylere meyledilmesinin insanı vuslattan alıkoyacağını vurgulamaktadır. Böylece daha önce aktardığımız infakın zâhirî anlamını biraz daha genişletmiş, işârî anlama kapı aralamış olmaktadır.

İşârî tefsirin öncülerinden Sülemî ise ilgili âyetin tefsirinde bazı sûfîlerin malı elde tutmanın da infak etmenin de kendine has bir hazzı bulunduğunu, ancak kulun nefsânî olarak lezzet aldığı her şeyin kendisini Hak'tan uzaklaştıracağını belirttiklerini nakleder. Diğer bazı sûfîlerin ise âyeti; kendilerine lütfedilen marifet nurlarının ve bu nurların bereketinin tâbilerine aktarılması şeklinde yorumladıklarını dile getirmektedir. Ayrıca âyetin bağlamında var olan "*Onlar ki gayba iman ederler*" kısmının, kalbin nasibi; "*namazı dosdoğru kılarlar*" kısmının bedenin nasibi; "*kendilerine verdiğimizden infak ederler*" kısmının ise malın nasibi olduğu söylemekte ve bunun da "seni marifetime ulaştırmam için, kalbini benden başkasından soyutlarsın, bedenini hizmetimde yorarsın ve malını da rızam yolunda harcarsın." anlamını ifade ettiğini dile getirmektedir.[40] Sülemî'nin zâhir-bâtın dengesini gözeterek yaptığı bu yorumların önemli olduğu, özellikle infaka dair işârî yorumlarının daha sonraki sûfî müfessirler üzerinde etkisi bulunduğu rahatlıkla söylenebilir. Zira kalbe doğan marifet gibi manevi olguların infaka dâhil olduğu görüşüne yer vermiş ve bu durum sonraki işârî tefsirlerde genel olarak hep dile getirilen bir malumat halini almıştır.

2.2. Kuşeyrî'nin İnfaka Dair İşârî Yorumları

İnfaka dair âyetlere hem zâhirî hem de işârî manada geniş kapsamlı yorum yapan sûfî müfessirlerden birisinin Kuşeyrî olduğu görülmektedir. Onun infak konusundaki tavrı zâhir-bâtın yönüyle dengeli bir yorumlama şeklindedir. Örneğin اٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِه وَاَنْفِقُوا مِمَّا جَعَلَكُمْ مُسْتَخْلَفينَ فيهِ فَالَّذينَ اٰمَنُوا مِنْكُمْ وَاَنْفَقُوا لَهُمْ اَجْرٌ كَبيرٌ "*Allah'a ve Resûlüne iman edin ve sizi üzerinde tasarrufa yetkili kıldığı maldan, (Allah yolunda) harcayın. İçinizden iman edip de (Allah yolunda) harcayanlar var ya; onlar için büyük bir mükâfat vardır*."[41] âyetinde mülkiyetinize vererek sizi üzerinde tasarruf sahibi kıldığı şeylerden infak edilmesinin emredildiğini belirtmektedir. Zira elde olan dünya malının yok olmaya mahkûm olduğunu, bahtiyar kişinin ahiretini mamur etmek için malını infak yoluyla önden gönderen kişi; bedbaht olanın da kendisi için vebal olacak malla ahiret yolunda seyreden kişi olduğunu söyleyerek zâhirî anlamda infakın önemini vurgulamaktadır.[42] Kuşeyrî, Bakara Sûresindeki;

---

[40] Ebû Abdurrahman Muhammed es-Sülemî, *Hakâiku't-tefsîr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2001), 52.

[41] el-Hadîd 57/7.

[42] Abdülkerîm b. Hevâzin el-Kuşeyrî, *Letâifü'l-işârât* (Kahire: Heyetü'l-Mısriyyeti'l-'Âmmeti li'l-Kitâb, 2000), 1/592.

وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ "*Kendilerine rızık olarak verdiğimizden de Allah yolunda harcarlar.*"[43] âyetinin yorumunda ise zâhir ve bâtın manaları birlikte vermektedir. Buna göre infakın tefsir ilmi lisanında malın belli bir kısmını vacip yahut nafile olarak Allah yolunda harcamayı ifade ettiğini, tasavvufî işarete göre ise "gücü dâhilinde olan hiçbir şeyi Allah'tan esirgememek" anlamına geldiğini dile getirmektedir. Böylece onlar Rablerine kulluk yolunda canlarını dahi feda ederler ve kalplerini, rubûbiyeti müşahedeyi sürdürmeye adarlar. Bu nedenle şeriat (zâhir) ehlinin infakı malıyla, hakikat ehlinin infakı ise hâl yönüyledir. Şeriat ehli infak konusunda şer'an belirlenmiş nisap miktarı olan kırkta bir ile yetinebilirken, hakikat ehli ise tüm hâllerinde nefislerine ve zevklerine bir an bile pay ayırmış olsalar, üstlerine kıyamet kopacağını bilirler, demektedir.[44] Bu açıklama infakın manevî türünün maddi türünden daha önemli ve hassasiyet gerektiren bir konumda olduğuna işaret etmektedir. Kuşeyrî'nin tasavvuf ehlinin infakının hâl yönüyle olduğunu söylemesi de bu kavramın işârî yönden anlam derinliği kazanmasında yol açıcı bir durum olduğu söylenebilir. Zira mutasavvıfın mazhar olduğu hâllere göre kalbinde ortaya çıkan şeylerin daha sonraki işârî tefsir literatüründe infakın temel konusu haline getirildiği görülecektir.

Kuşeyrî, وَيَسْـَٔلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلِ الْعَفْوَ "*Sana neyi infak edeceklerini de soruyorlar. De ki: İhtiyaçtan fazlasını.*"[45] âyetindeki "afv" kelimesi hakkında şöyle denildiğini aktarmaktadır:

"Afv, ihtiyacından arta kalan (fazlalık olan) şeydir. Buna göre âyette havâssa özgü duruma işaret vardır ki hayatını idame etmek için ihtiyaç duydukları dışındaki tüm mallarını verirler. Havâssü'l-havâsın bu konudaki tavrı ise îsâr yapmaktır, yani başkalarının ihtiyacını kendi ihtiyacına tercih etmektir."[46]

O, zâhidlerin nefislerinin hevasına uyma konusunda infak edip bununla Allah'ın rızasını kendi isteklerine tercih ettiklerini, âbidlerin imkân ve kuvvetlerini Allah yolunda infak ettiklerini böylece gizli veya açıktan nefisleri ile mücahededen geri durmadıkları, müridânın (Allah'ı murad edenlerin) kendilerini Mevlâlarını anmaktan alıkoyan şeylere iltifat etmeyip, dünya ve ahirete müteallik her şeyi Allah yolunda infak ettiklerini, âriflerin ise Mevlâları dışında her şeyi O'nun yolunda feda ettiklerini belirterek bu yaptıklarına karşılık olarak Allah'ın da onları kendisine yakınlaştırdığını ve gerçek tevhide ulaştırdığını söylemektedir.[47] Benzer şekilde "*Kendilerine rızık olarak verdiklerimizden Allah yolunda gizli açık harcarlar*."[48] âyeti-

[43] el-Bakara 2/3.
[44] Kuşeyrî, *Letâifü'l-işârât*, 1/57.
[45] el-Bakara 2/219.
[46] Kuşeyrî, *Letâifü'l-işârât*, 1/177.
[47] Kuşeyrî, *Letâifü'l-işârât* 1/57.
[48] er-Ra'd 13/22.

nin yorumunda da zenginlerin mallarını harcayarak infakta bulunduklarını, âbidlerin canlarını feda edip bunun yanında çabalarında tahammül göstererek ve farzlar ile evradı yerine getirmede sabrettiklerini belirtmektedir. Müridlerin ise kalplerini infak ettiklerini belirtip böylece farzları ve virdleri yerine getirmede gayet hızlı davrandıklarını, muhiplerin ise canlarını infak ettiklerini dile getirmektedir.[49] Burada Kuşeyrî'nin, kişilerin tasavvuftaki mertebelerine göre infak türlerinin farklılaştığına işaret eden açıklamaları da önemli olup sonraki dönem sûfî müfessirlerce bu durumun genel bir kabul gördüğü, daha da ayrıntılı hale getirildiği görülmektedir. Onun, özellikle âriflerin infakı düzeyine ulaşılmasının insanı Allah'a yakınlaştırıp tevhide ulaştıracağını belirtmesi de dikkat çekicidir. Zira tasavvufun bu ana amacına ulaşmada manevi anlamda infaka çok önemli bir rol biçilmiş olmaktadır.

Kuşeyrî, infakta zâhir-bâtın yorum farklılığını; "*Mallarını Allah yolunda harcayanların örneği, her başağında yüz tanenin bulunduğu yedi adet başak çıkaran bir tohum tanesi gibidir*."[50] âyetinin tefsirinde şöyle açıklamaktadır: Mal harcanarak yapılan infakın karşılığı cennettir. Allah yolunda ruhlarını feda edenlerin karşılığı ise Hak Teâlâ'dır. Bu durumda malı ile infak edip sevabını alan ile hâlini harcayıp Allah'a kurbiyet sağlayanlar arasında ne kadar çok fark vardır. Onun yolunda malın infakı sadaka iledir, halleri harcamak ise daima istikamet üzere olmak, nefsin her tür arzu ve nasibinden yüz çevirmekledir. Böylece kul, kalbinde hiçbir hoşnutsuzluk duymadan Allah'ın kendisi için gerçekleşen hükmüne rıza göstermiş olur.[51] Görüldüğü üzere bu yorumunda da dinde istikamet üzere olmak için sarfedilen çaba ve gösterilen sabır ile nefsin arzularından yüz çevirmenin infakın işârî anlamı olarak zikredildiği görülmekte, bunun rıza makamının elde edilmesinde önemli olduğuna değinilmektedir.

Âl-i İmrân Sûresi 17. âyetteki "*el-münfikîne/infak edenler*" ifadesinin sırasıyla ameller yönüyle nefislerini cömertçe harcayanlara, mallarından gücü dâhilinde olanı harcayanlara, hâllerinde sıdk üzere olmak suretiyle kalpleriyle harcayanlara, son aşamada da yakınlık ve vuslat halinin etkisiyle her şeyi feda edip dünya ve ahiretteki bütün hazları terk etmek şeklinde cömertliğin en üst seviyesiyle harcayanlara işaret ettiğini söylemektedir.[52] "*Mallarını gece gündüz; gizli ve açık Allah yolunda harcayanlar var ya, onların Rableri katında mükâfatları vardır*."[53] âyetinde ise onların mallarını gece gün-

اَلَّذِينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً فَلَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ

[49] Kuşeyrî, *Letâifü'l-işârât,* 2/227.
[50] el-Bakara 2/261.
[51] Kuşeyrî, *Letâifü'l-işârât,* 1/203.
[52] Kuşeyrî, *Letâifü'l-işârât*, 1/225.
[53] el-Bakara 2/274.

düz infak etmekten bir saat bile geri durmayacakları, malları tükenince de Hakk'ı müşahededen bir an bile geri durmayıp tüm zamanlarını bu şekilde harcayacaklarını belirtmektedir.[54] "لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ *Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça iyiliğe asla erişemezsiniz. Her ne harcarsanız Allah onu bilir.*"[55] âyetinin yorumunda da iyilik yapmak isteyenin sevdiği maldan bir kısmını harcayacağı, kim de kullarına karşı en yüce iyilik ve ihsan sahibi Allah'ı isterse sevdiği şeylerin tamamını harcaması gerektiğini belirterek tasavvuf yaşamındaki infak anlayışına işaret etmektedir. Dünyada iken sevdiklerinden infakta bulunanın, Hak Teâlâ'dan matlubunu bulacağını, nefsinin isteklerine bağlı kalanın ise Rabbine yakınlıktan bir nasibinin olmayacağını söylemekte, iyiliğe ulaşmak için bile sevdiği malın infak edilmesi şart iken, nefsin arzularının etkisi altında olanın Hakk'a vasıl olması nasıl mümkün olabilir, diyerek Hakk'a yakınlığın ve vuslatın şartının maddi manevi infakı gerektirdiğini belirtmektedir.[56]

Kuşeyrî, "الَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ *Onlar bollukta ve darlıkta Allah yolunda harcarlar.*"[57] âyetini tefsir ederken de müttakîlerin Allah'tan hiçbir şeyi esirgemeyeceklerini ve Allah'ı her şeye tercih edeceklerini dile getirmektedir. Öyle ki bedenlerini ibadetlerde, türlü evrâd ve gayretlerde, mallarını birçok türde sadaka vermek suretiyle iyilikleri yaymada ve Allah'a kurbiyette, kalplerini Hakk'ı talep etmede ve sonrasında onu gözetmeyi sürdürmede, ruhlarını arınmış bir muhabbette ve tüm hallerinde vefada, sırlarını da bütün vakitlerde müşahededе harcarlar, demektedir.[58] "قُلْ لِعِبَادِيَ الَّذِينَ آمَنُوا يُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِراً وَعَلَانِيَةً مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خِلَالٌ *İnanan kullarıma söyle, namazı dosdoğru kılsınlar, hiçbir alışveriş ve dostluğun bulunmadığı bir gün gelmeden önce kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden Allah yolunda gizlice ve açıktan harcasınlar.*"[59] âyetinde de dilin infakının Hakk'ı zikretmeyle, bedenin infakının O'na itaatiyle, vaktinki O'na şükür ile kalplerinki O'nun irfanı ile ruhlarınki O'nun sevgisi ile ve sırlarınki de O'nun müşahedesiyle olduğunu belirtmektedir. Yani Allah'ın, kime ne nimet verdi ise o kimseyi ondan infakla sorumlu tuttuğunu, kulun ilahi kapıda hazır olmasını ve kendisine verilenle orada durmasını istediğini dile getirmektedir.[60]

İnfaka dair Kuşeyrî'nin tüm bu açıklamalarından infakın sadece mala hasredilmemesi gerektiği, zira sahip olunan manevî hallerin de Hakk'ın

[54] Kuşeyrî, *Letâifü'l-işârât*, 1/225.
[55] Âl-i İmrân 3/92.
[56] Kuşeyrî, *Letâifü'l-işârât*, 1/258.
[57] Âl-i İmrân 3/134.
[58] Kuşeyrî, *Letâifü'l-işârât*, 1/277-278.
[59] İbrâhîm 14/31.
[60] Kuşeyrî, *Letâifü'l-işârât*, 2/252.

nimetleri konumunda bulunduğu ve bunların da O'nun yolunda harcanmasının infak kapsamında olduğu sonucu çıkmaktadır. İnfaka dair Tüsterî ve Sülemî'den itibaren gelen işârî yorumlama faaliyetinin Kuşeyrî'de çok daha geniş bir çerçeveye ulaştığı görülmektedir. Onun infakın genel olarak Allah yolunda maldan yapılan harcamayı ifade eden zâhirî yorumuna eklediği işârî anlamlar itibar metodu temelinde ortaya konulmuş yorumlardır. Zira mutasavvıflara göre Allah'ın lütfettiği nimetler sadece maddi olanla sınırlı olmayıp, manevi sahada elde edilen makam ve haller de O'nun sunduğu nimetler konumundadır. "*Allah'ın nimetlerini zâhir ve bâtın olarak size bolca ihsan ettiğini görmez misiniz*?"[61] âyeti de buna işaret eder.[62] Bu durumda nasıl ki maddi nimetlerden infakta bulunuluyorsa, kalpte meydana gelen haller, makamlar, marifetler, hakikatler, müşahedeler, vecdler, latifeler, vuslatlar vb. hususlar da bâtınî nimetler konumunda olduğundan bunlardan kendi özelliklerine göre Allah için fedakârlıkta bulunmak ve ehil olanları faydalandırmak infak hükmündedir. Bu şekilde zâhirî nimetler hakkındaki durum bâtınî nimetlere de mukayese edilmiş ve infakın dar manası geniş bir işârî yorum alanına kavuşmuştur. İtibar metodu çerçevesinde tasavvuf yaşamındaki temel hususlarla bağlantılı olarak yapılan bu yorumlamanın tefsir ilmi açısından da makul sınırlar içerisinde kaldığı ve infak kavramına geniş bir anlam zenginliği kattığı rahatlıkla söylenebilir.

2.3. Rûzbihân Baklî'nin İnfaka Dair İşârî Yorumları

Sûfî müfessirlerden Baklî, *'Arâisü'l-beyân*'da infakın işârî yorumuna dair geniş açıklamalarda bulunmaktadır. "*Kendilerine rızık olarak verdiğimizden infak ederler.*" âyetinin yorumunda, Allah tarafından verilen ve ellerinde bulunan imkânları O'nun yolunda sarf etmeye vurgu olduğunu, zaten o ellerindekilerin gerçekte kendilerine ait olmayıp sadece geçici bir emanet konumunda bulunduğunu, hakikatte ise hem o malların hem de kendilerinin asıl sahibinin Allah olduğunun bilinerek hiçbir şeyin O'ndan esirgenmemesi gerektiğinin ifade edildiğini belirtmektedir.[63] Bu ifadelerde yerin ve göğün mirasının Allah'a ait olması gerçeği karşısında infak etmekten kaçınmanın malı hakikat düzeyinde sahiplenmekten sakınılmasına işaret vardır. Zira böylesi bir durumda kul emanetçi olma durumundan Allah'ın mülkünün bir kısmını kendi mülküymüş gibi görerek hakiki mâliklik veya O'na mülkünde ortaklık iddiasında bulunmuş konumuna düşecektir. Bu durumda da infaktan kaçınmak çok tehlikeli sonuçlar doğurmuş olacaktır.

---

[61] Lokmân 31/20.

[62] Ebû Nasr es-Serrâc et-Tûsî, *el-Luma' (İslam Tasavvufu)*, çev. Hasan Kâmil Yılmaz (İstanbul: Erkam Yayınları, 2016), 26; Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât*, 3/227.

[63] Sadrüddîn Rûzbihân el-Baklî, *'Arâisü'l-beyân* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2008), 1/30.

Baklî, Bakara Sûresi 195. âyetin tefsirinde ise infakın üç şekli bulunduğunu, bunların; zâhidlerin infakı, muhiblerin infakı ve âriflerin infakı olduğunu dile getirmektedir. Ona göre zâhidlerin infakı, bütün dünyayı lezzetleriyle birlikte terk etmek, onları dünya ehline bırakarak onların faydalanmasını sağlamak ve kendi nefislerini Allah için nimetlerle donanma zamanında feda etmektir. Muhiblerin infakı, Hak'tan elde ettikleri ilahî lütufları/mevhibeleri Hak ehline vermeleridir. Âriflerin infakı ise hakikatin sırlarında Hak'tan gelen coşkunluğun vecdiyle fena makamında ruhlarını feda etmeleridir. Allah, ârifâna hoşlarına gitse bile varlıklarından muhabbetin hazzı ile vazgeçmelerini ve ihsan makamına girmelerini emretmiştir. Çünkü ihsan makamı, müşâhede ehlinin derecesinden daha yüksek bir mertebedir. Bu hakiki müşâhedeye de ancak hayatlarını gerçek Hak ehline feda ederek ulaşabileceklerini Allah onlara bildirmiştir.[64] Baklî'nin, zâhidlerin, muhiblerin ve âriflerin farklı infak durumları olduğuna dair bu ifadeleri Kuşeyrî'nin daha önce geçen sınıflamaları ile benzerlik gösterdiği görülmekle birlikte, onun açıklamalarının biraz daha ayrıntılı ve net ifadeler taşıdığı görülmektedir. Baklî'nin en yüce makam olarak zikrettiği ihsan makamına ulaşmayı mâsivâdan vazgeçip ruhunu feda etmek şeklindeki infaka bağlamış olması da infaka verdiği önemi göstermesi bakımından önemlidir.

Baklî, "*Mallarını gece ve gündüz, gizli ve açık olarak hayra sarf edenler için rableri nezdinde ecirleri vardır...*"[65] âyetinin tefsirinde ise infakı Hakk'a duyulan sevgi bağlamında açıklamaktadır. Buna göre Hakk'ı müşahede etmenin güzelliğini tadan kişi buna âşık olur. Aşk düzeyinde sevginin şartı ise âşık olanın tüm varlığını ve malını her zaman sevdiği uğruna harcamasıdır. Bu sayede onlar nedeniyle zihnini meşgul edecek düşüncelerden ve müşahede derecelerinden düşme korkusundan kurtulabilir.[66] "*Ey iman edenler! Kazandıklarınızın ve sizin için yerden çıkardıklarımızın iyilerinden verin*."[67] âyetine yaptığı yorumda ise gösteriş ve riya kirlerinden uzak olarak bedenen yaptığınız amellerden kazandığınız şeyleri ruhlarınız için harcayın buyurulduğunu, "*yerden çıkardıklarımızdan*" ifadesinin ise mükâşefe bulutlarından inen marifet yağmurları ile kalp tarlalarından çıkardığımız hikmet, ledünnî ilim, sıdk, ihlâs, rıza ve yakîn gibi ilahî mevhibeleri ifade ettiğini dile getirmektedir. İşte bu mevhibelerden müridlere infak edilmesi istenmiştir ki böylece şeytanın tuzaklarından kurtulunacağı bildirilmiş, buna göre de sırların tasfiye edilmiş bahçelerinden ortaya çıkan bu manaları suretlerinizin kurtuluşu için

[64] Baklî, *'Arâisü'l-beyân*, 1/79.
[65] el-Bakara 2/274.
[66] Baklî, *'Arâisü'l-beyân*, 1/118.
[67] el-Bakara 2/267.

infak edin, denilmiştir.[68] Baklî'nin infaka dair bu yorumlarının ise ağırlıklı olarak kurbiyet ve vuslat için insanın sahip olduğu maddi manevi tüm varlıkları feda etmesi temelinde tasavvufî manalar olduğu görülmektedir. Yine önceki mutasavvıf müellifler gibi kalpte meydana gelen ledünnî ilimler ve diğer hasletlerden müridleri faydalandırma da infak olarak dile getirilmiştir. Âyette yerden çıkarılan (ziraî) nimetlerden infak ise kalp tarlalarında ortaya çıkan ilahî mevhibeler olarak yorumlanmıştır ki bu da itibar metodunun net bir uygulaması olarak görülebilir.

Baklî'nin infaka dair en geniş açıklaması ise "*Allah yolunda sevdiğiniz şeylerden harcamadıkça iyiliğe asla eremezsiniz. Ne harcarsanız Allah onu hakkıyla bilir*."[69] âyetinin tefsirinde görülmektedir. Buna göre infak konusunda dört tabaka ve bu tabakaların her birinde on kısım bulunur. Ona göre bu dört tabakayı, muamele ehli, hâl ehli, marifet ehli ve tevhid ehli oluşturur. Bunlardan muamele ehli kapsamında bulunan infak sahiplerini; tevbe edenler, verâlı olanlar, zâhidler, fakirler, zenginler, sabredenler, şükredenler, tevekkül edenler, rıza gösterenler ve sadıklar şeklinde sıralarken; marifet ehlini ise zikir ehli, tefekkür edenler, hikmet sahipleri, hayâ sahipleri, ehl-i telvîn (halden hale geçenler), temkin sahipleri, hakikat ehli, sır ehli ve ârifler şeklinde sıralamaktadır. Buradaki her bir makamda bulunanların infakına dair de üç özellik zikretmekte, örneğin tevbe edenlerin infakının dünyayı terk, baş olma sevdasından kurtulma ve nefsi Allah için terk etmekten ibaret olduğunu söylerken; verâ sahiplerinin infakını günahtan sakınmak, helal de olsa malın zaruri ihtiyaçtan fazlasını bırakmak ve nefsi şehvetlerden alıkoymak şeklinde sıralamaktadır. Marifet ehlinden hikmet sahiplerinin infakının ise müridlere öğüt vermek, taliplere ilminden yaymak, halka doğruyu göstermek olarak açıklamaktadır. Burada ayrı ayrı tasnif ettiği her taifenin kendi infakı sonucunda niyet ve iradesine göre ulaşacağı "birr"in de farklı olduğunu, örneğin tevbe edenlerin "birr"i, Allah'ın onları tevbeleri sonrası sevmesi iken, zâhidlerin birr"i ise Allah'tan gelen hikmettir. Benzer şekilde fakirlerin "birr"i Allah'tan kalplerine yansıyan sekînet, zenginlerin "birr"i keramet derecesi, sabredenlerin "birr"i velâyet derecesi, şükredenlerin "birr"i kurbiyetin/yakınlığın artması, rıza gösterenlerin "birr"i Allah'ın rızası ve hikmet sahiplerinin "birr"i de ilham vasfıyla özel hitaplara mazhariyet olduğunu belirtmektedir.[70]

Baklî'nin infak sahipleri hakkında yaptığı dört tabakalı ve kırk kısma ayrılan bu tasnifinin ayrıntılı olarak aktarılması bu makale sınırlarında mümkün olmadığından bu âyete dair açıklamalarından ancak bu şekilde bir özetleme ile yetiniyor ve onun bu geniş yorumlarının ayrı bir araştırma

[68] Baklî, *'Arâisü'l-beyân*, 1/110.

[69] Âl-i İmrân 3/92.

[70] Baklî, *'Arâisü'l-beyân*, 1/167-170.

konusu yapılmasının daha uygun olacağını düşünüyoruz. Şunu belirtelim ki infakın işârî anlamda yorumlanması sürecinin anlam zenginliği ve derinliği yönüyle Baklî ile zirve noktaya ulaştığı söylenebilir. Tasavvufta seyr ü sülûk sürecine dair dörtlü ve kırklı tasnifler rastlanan bir durum olduğundan Baklî'nin de bu sınıflamayı infak kavramına uyguladığı ve her makam ve derece için ayrı bir infak türü ile açıklama getirdiği görülmektedir. Onun infakı bu şekilde farklı kademelere göre anlatımı, tasavvuf yaşamındaki uygulamalarda dinî tecrübenin derecelere göre şekil aldığını göstermesi bakımından önemlidir. Zira sûfî anlayışta tevbe, sabır, tevekkül vb. uygulamalar, aslında insanların mertebeleri kadar farklı dereceli ve kademeli kabul edilip tasavvufî yaşam da bu esas üzerine kurulur. Bu nedenle infak hakkında bulunulan makama ve sahip olunan hallere göre farklı açıklama getirilmiş olması bu esasın bir yansıması olarak görülmeli ve yadırganmamalıdır. Çünkü tasavvufî yaşam kişilerin bulunduğu makamlara göre şekillenmiş ve her makamın halleri ve gerekleri farklı şekilde belirlenmiştir. Ayrıca bu şekilde farklı derecelere göre izahın da teorik bir temelden ziyade tecrübî bir temele dayalı olarak yapıldığını da belirtmeliyiz.

2.4. İbnü'l-Arabî'nin İnfaka Dair İşârî Yorumları

Fikirleri ile tasavvuf tarihinde büyük etkileri olan İbnü'l-Arabî de *Fütühâtü'l-Mekkiyye*'de infak kavramına dair bazı işârî yorumlar yapmaktadır. O, infak kelimesinin Arap tavşanının (çöl faresinin) yuvası anlamına gelen "nefak" kökünden alındığını, bunun özelliğinin ise tünellerinde iki çıkışın bulunması olduğu dile getirmektedir. İnsanlara vermenin de aynı şekilde iki yönü bulunduğunu bir yönünün Hakk'a ve zenginliğe, diğer yönünün ise yaratılanlara ve ihtiyaca dönük olduğunu, bu şekilde iki yönlü oluş benzerliği nedeniyle bu eylemin Allah tarafından "infak" olarak isimlendirildiğini belirtmektedir. Ona göre ilim ehli kişiler de infakın bu iki vechesini bilirler, verdikleri şeyde veren ve alan olarak Hakk'ı müşahede ederler. Ellerini ise alma ve verme fiilinin ortaya çıktığı araçlar olarak görürler, zira onlar sadece gerçekte hak sahibi olanı müşahede ederler.[71] "*Allah'ın sizi üzerinde tasarrufa yetkili kıldığı şeylerden infak edin*"[72] âyetinin de gerçekte mülkün sahibinin Allah olduğunu, ancak ondan harcamayı insanlara bıraktığını gösterdiğini belirtmektedir. Buna göre mülk Allah'a, infak etmek ise kula aittir. O, harcama konusunda vekili olduğu Allah'ın belirlediği sınırlara uyulması gerektiğini vurgular. Zira mülkün gerçek sahibi, şeriat göndererek malın nerelere infak edileceğini bildirmiştir. Malı, O'nun emrettiği şekilde harcamamak ise kendisine

[71] Muhyiddin Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Arabî, *Fütûhâtü'l-Mekkiyye* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, ts.), 2/308.

[72] el-Hadîd 57/7.

emanet edilmiş olan mülk sahibinin malını zayi etmek olur ki bunun tazmini gerekir. Bu durumdaki kişi de müflis duruma düşmüştür. İbn Arabî infakın işârî tefsirine dair de şu yorumlarda bulunmaktadır: Tasavvuf ehlinin vâkıf olduğu öyle sırlar vardır ki bunlar, elde edenler için büyük hazinelerdir ve ancak ehil olanlara şifahen aktarılabilir. Onu elde edenler de bu büyük hazineden dünya ve ahiret var oldukça infak ederler. Benzer şekilde sahip olunan hikmetlerin de infak edilmek suretiyle zekâtı verilecektir. Zekâtın verilmesi gereken belli bir ehli olduğu gibi, bu infakın da verilebileceği bir ehli vardır. Ehline ulaşmayan hikmet de tıpkı ehil olmayana verilmiş zekât gibi zayi edilmiş demektir.[73] Görüldüğü üzere İbnü'l-Arabî infakın kelime anlamından işârî anlam boyutuna geçişte itibar metodu çerçevesinde açıklamada bulunmakta ve buradan hareketle yalnızca tasavvuf ehlinin vakıf olabileceği bir takım ilahî sırlar ve hikmetlerden ona ehil olanları faydalandırmayı infak olarak zikretmektedir. Onun, infakın veren ve alan olmak üzere iki veçhesi bulunsa da ilim ehlinin her iki yönden de yalnız gerçek mülkiyet sahibini müşahede edeceğini söyleyerek vahdet-i vücûd düşüncesine işarette bulunması da dikkat çekicidir.

2.5. Necmüddin ed-Dâye'nin İnfaka Dair İşârî Yorumları

Sûfî müfessirlerden Necmüddin ed-Dâye infakın mal ve canla yapıldığını, "*Sana ne harcayacaklarını soruyorlar*" âyetinin işârî anlamının "edep türünden talep ehli için neyi infak edeceklerini soruyorlar" şeklinde olduğunu, bunu da dünyalık mallarla uğraşmamaları ve nefsin heva ve istekleri ile hâllerini bozmamaları için sorduklarını dile getirmektedir. İnfakın dünyevi ve uhrevi faydaları olduğunu, bunun da maldan, ilim yönünden ve emri bi'l-ma'rûf ve nehyi 'ani'l-münker şekliyle de yerine getirilebileceğini belirtmektedir. Âyette infakın "afv"tan verileceğinin ifade edilmesinin de infak yapılırken tam bir gönül hoşnutluğuyla verilmesine işaret ettiğini, zira hayır yolunda harcanan malın izinin (sevgisinin) infak sırasında kalpten tamamen silinmesinin gerektiği belirtmekte, bunun da "afv" kelimesinin silmek ve gömmek anlamı taşımasından işaretle ortaya çıktığını söylemektedir.[74] Allah yolunda malıyla infak edenin karşılığını cennet olarak alacağını, ruhlarını feda edenlerin ise karşılığını Hakk'ın kendisi (ona vuslat) ile alacağını belirtmektedir. Buna göre Allah yolunda infak da başkasını değil yalnızca Allah'ı talep etmekle gerçekleşecektir.[75] İyiliğe ulaşmak için infakın sevilen mallardan verilmesine dair de "birr (البرّ)" ile kastedilenin, "el-Bârr (البارّ)" olduğunu, yani Allah'ın kastedildiğini zira bunun Hakk'ın sıfatlarından birisi olduğunu belirtmektedir. Burada sevilen şeylerle kaste-

[73] İbnü'l-Arabî, *Fütûhâtü'l-Mekkiyye,* 2/9, 265.

[74] Ebû Bekr Necmüddîn ed-Dâye, *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2009), 1/295,298.

[75] Necmüddîn ed-Dâye, *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye,* 1/354.

dilenin ise nefisler olduğunu, zira insanlar için en sevilen şeyin can olduğunu söylemekte, onun Allah için feda edilmesini de mumun alevi ile açıklamaktadır. Nasıl ki mumun en önemli kısmı şulesi olduğu halde sevdiği için kendini yakarak feda ettiği gibi can da Allah yolunda öyle feda edilmelidir.[76] "*Ey iman edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden infak edin.*"[77] âyetine dair yorumunda da infak edilirken fakirin iyi olmasına değil de verilen malın iyiliğine vurgu yapılmış olmasında işaretler olduğunu dile getirmektedir. Zira fakir kimsenin iyiliğinin sadece kendisiyle ilgili bir durum olduğunu, ama infak malının iyi şeylerden seçilmesinin tam yedi tür iyiliği içinde barındırdığını söylemektedir. Bunlar: Ancak temiz ve helal malın infakının Allah katında geçerli olması, infak edilerek Allah'ın emrinin yüceltilmesi, fakire şefkat gösterilmesi ve bu sayede fakirin desteklenmesi, infak etmek suretiyle daha çok sevap kazanılması ve "birr"e ancak sevilenden verilerek ulaşılması, imanın daha da ziyadeleşmesi (kuvvet bulması) ve sevilenin verilmesi suretiyle Allah katından da en iyi karşılığın elde edilmesidir."[78]

Dâye'nin bu açıklamalarından onun infak hakkında hem zâhir hem bâtın yönü birlikte ve büyük ölçüde birbiri ile uyumlu şekilde yorumladığı görülmektedir. O'nun tefsir metodu ağırlıklı olarak işârî yoruma dayalı iken, infak konusunda zâhirî harcamalara dair ayrıntıya girmiş olması öyle görülüyor ki maddi infaka verdiği önemin göstergesidir. Ayrıca âyetteki "afv" kelimesine "silmek" şeklindeki kök anlamından hareketle, hayır amacıyla yapılan harcamalarda verilen şeyin sevgisinin kalpten silinmesinin gerektiği şeklindeki işârî yorumu da dikkat çekicidir. Zira maddi varlıklardan yapılan infakta verilen malların gönül hoşnutluğu ile verilmiş olması bu ibadetin sıhhati açısından büyük önem taşımaktadır. Bundan dolayı Dâye'nin bu yöndeki işârî yorumunun da infak ibadetinin kâmil manada ifasına katkı sağlayacak özellikte olduğu görülmektedir. Sevilen mallardan infak edilmesinin hikmetlerine dair açıklamaları da hem amelî hem tasavvufî yönü itibarıyla değerli yorumlardır. "birr"e ulaşmayı "Bârr"a (Allah'a) ulaşma olarak anlamlandırması ve bunun için de insanın en sevdiği şey olan canını Hak yolunda feda etmesini infak olarak nitelemesi kendine has işârî yorumlar olarak görülebilir.

2.6. Bursevî'nin İnfaka Dair İşârî Yorumları

Rûhu'l-Beyân tefsiri ile tanınan İsmail Hakkı Bursevî, infak kelimesinin "infiyâd" ile kardeş olduklarını ancak infiyâdın "eldekini tamamen harcayıp bitirmeyi" ifade ederken, infakta ise bu derece tamamını harcama manası bulunmadığını belirtmektedir. İnfakın zâhirî manası ve hükmüne dair açıklamasında infakın farz yahut nafile hayır yolunda yapılan tüm

[76] Necmüddîn ed-Dâye, *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye,* 2/55.

[77] el-Bakara 2/267.

[78] Necmüddîn ed-Dâye, *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye,* 1/354-355.

harcamaları ifade ettiğini belirtmekte, Bakara Sûresi üçüncü âyette kastedilen infakın zekât olduğunu ifade eden görüşün bu konudaki en doğru görüş olduğunu dile getirmektedir. Bursevî, Bakara Sûresi iki ve üçüncü âyetlerde takva sahibi olma, gayba iman, namaz kılmak ve infak şeklinde dört hususa işaret bulunduğunu belirtmekte ve tasavvuf erbabı nazarında infakın üç derecesi olduğunu söylemektedir: Birincisi "sehâ" olup malın bir kısmını verip bir kısmını kendine bırakmayı ifade eder. İkincisi malın çoğunu verip kendisi için azını bırakmasıdır ki bu da "cömertlik (cûd)" olmaktadır. Üçüncü derecesi ise başkasını kendine tercih edip zaruret miktarı dışında hepsini infaktır ki buna da "îsâr" denir. Burada belirtilen tüm infak türlerinde de büyük faziletler vardır.[79] Onun bu şekilde infak türleri olarak dile getirdiği sehâ ve cûd kelimelerinin temelde cömertlik ile eş anlamlı oldukları belirtilmekle birlikte, özellikle İslam ahlâkçılarının da kişinin kemâl derecesi açısından cömertliği sehâvet, cûd ve îsâr olarak üç kısma ayırdıkları, elinde bulunan malın çoğunu kendine ayırıp az miktarını infak etmeyi sehâvet, çoğunu infak edip az bir miktarını kendine ayırmayı cûd, kendisi ihtiyaç sahibi olsa bile elindekileri başkaları için harcamayı ise îsâr olarak isimlendirdikleri görülmektedir.[80] Bursevî'nin aktardığımız görüşü ile İslam ahlakçılarının bu tasnifleri birbirleriyle tamamen paralellik göstermesi dikkat çekicidir. Bu sınıflamalar, kişinin tasavvufî mertebesine göre dereceli bir infak uygulaması yapacağına işaret etmektedir.

Bursevî, tasavvufî yorumlarında ise infakın, Allah'ın kişiye nasip ettiği zâhirî ve bâtınî nimetlerden harcanmasını ifade ettiğini, Hz. Peygamber'den rivayet edilen "Muhakkak ki kendisinden istifade edilmeyen ilim, Allah yolunda harcanmayan hazine gibidir."[81] hadisinin manevi lütuflardan da infakın bulunduğuna dair işaret taşıdığını belirtmektedir. İnfaka, kendilerine tahsis edilen marifet nurlarını dağıtma şeklinde mana verenlerin de buradan hareketle görüşlerini dile getirdiklerini ifade etmektedir. Buna göre zâhir ehlinin infakı maldan verme şeklinde iken hakikat erbabının infakı ise halleri üzerinden olmaktadır. Zenginlerin infakı mallardan vermek, onu ihtiyaç sahiplerinden saklamamakla olurken; âbidlerin infakı ise nefisleri üzerinden olmakta, onlar da nefislerini hizmetten geri koymamakla infak etmektedirler. Âriflerin infakı kalpleriyle gerçekleşir ki onlar da kalplerini

[79] İsmail Hakkı Bursevî, *Tefsîru rûhi'l-beyân* (İstanbul: Matbaatü Osmâniyye, 1330/1912), 1/38-39.

[80] Mustafa Çağrıcı, "Cömertlik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1993), 8/72-73.

[81] Abdullah b. Abdurrahman ed-Darimî, *el-Müsnedü'l-Câmi'* (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2013), "Mukaddime", 46. Her ne kadar Bursevî bu rivayet ile ihticacta bulunsa da muhaddislerin genel kanaati bu rivayetin zayıf olduğu yönündedir. Ayrıca bu rivayet Selmân-ı Farisî'den de mevkûf olarak rivayet edilmiştir. Dârimî, "Mukaddime", 46 (Muhakkikin notu); Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe, *el-Musannef* (Cidde: Dâru'l-Kıble, 1427/2006), 19/203.

murakabenin hakikatlerinden koparmazlar. Muhiblerin infakı ise ruhları üzerindendir ki ruhlarını, ilahî mevhibelerin akışından alıkoymazlar. Kısaca, "zenginlerin infakı cepten mal çıkartmakla, tasavvuf erbabının infakı ağyarı kalpten çıkartmakladır." şeklinde söylenebileceğini dile getirmektedir.[82]

İsmail Hakkı Bursevî'nin infaka dair âyetlere ağırlıklı olarak zâhirî yorumlar yaptığı görülmekte, özellikle mal infakı konusunda tasavvuf erbabından beklenen tavrın cömertlik ve îsâr olduğunu vurgulamaktadır. Bunun yanında Kuşeyrî ve Necmüddîn ed-Dâye gibi önceki birçok sûfî müfessirlerin infaka dair işârî yorumlarını aktardığı da görülmektedir.

2.7. İbn Acîbe'nin İnfaka Dair İşârî Yorumları

Bahru'l-Medîd tefsiri müellifi İbn Acîbe de infakın tasavvufî anlamına dair oldukça geniş açıklamalarda bulunan sûfî müfessirlerdendir. Onun tefsir metodu gereği her âyetin zâhirî ve işârî yorumunu ayrı ayrı yaptığı bilinen bir durumdur. İnfakın zâhirî yorumuna dair de oldukça fazla açıklamaları bulunmakla birlikte makale sınırları gereği bu konuda geniş bir aktarım yapamıyoruz. Şu kadarını belirtelim ki İbn Acîbe de infakın hissî (maddi) ve manevi olmak üzere iki türü olduğunu dile getirmekte, maddi infakın malı ve parayı harcamak olduğunu, manevi infakın ise ruhları ve nefisleri harcamak olduğunu söylemektedir. Kim mallarını Allah için harcarsa karşılığında Allah'ın ona şatafatlı nimetlerle bezenmiş cennetini vereceğini, kim de nefsini Allah için feda ederse bunun karşılığında Allah'ın ona meârif (Allah'ın manevî lütufları) cennetini vereceğini belirtmektedir. Her kim de meârif cennetine girerse nimetlerle süslü cennete artık iştiyak duymayacağını söylemektedir.[83] Ancak yine de mal ile Allah yolunda infaka da çok önem verdiği görülmekte, bu şekilde infakın kulu Allah'a yaklaştıran en faziletli amellerden olduğunu dile getirmektedir. Allah yolunda yapılan ister farz ister nafile hükmünde olsun tüm harcamaların da infakın kapsamına dâhil olduğunu belirtmektedir.[84]

"*İnanan kullarıma söyle, namazı dosdoğru kılsınlar, hiçbir alışveriş ve dostluğun bulunmadığı bir gün gelmeden önce kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden Allah yolunda gizlice ve açıktan harcasınlar*."[85] âyetinin işârî yorumunda "Sadaka delildir…"[86] hadisini aktararak infakta

[82] Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 1/38.

[83] Ebü'l-Abbas Ahmed b. Muhammed İbn 'Acîbe, *el-Bahru'l-medîd fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*, thk. Ahmed Abdullah el-Kuraşî (Kahire: Hey'etü'l-Mısriyyeti'l-'Âmmeti li'l-Kitâb, 1999), 1/242.

[84] İbn 'Acîbe, *Bahru'l-medîd,* 1/74.

[85] İbrâhîm 14/31.

[86] Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc, *el-Câmi'u's-sahîh* (Riyad: Dâru Tayyibe, 2006), "Tahare", 1.

bulunmanın sahibinin imanına delil teşkil ettiği gibi kolayca tasaddukta bulunabilmenin de kalpten dünya sevgisinin çıktığına ve sahibinin en faziletli hasletlerden olan cömertliğe sahip olduğuna delil teşkil ettiğini belirtmektedir. Cömertlik hasletinin önemi hakkında da; "Cömert, Allah'a yakın, cennete yakın, insanlara yakın, ama cehennemden uzaktır. Cimri ise Allah'tan uzak, cennetten uzak, insanlardan uzak, ama cehenneme yakındır. Cömert cahil, Yüce Allah katında cimri âbidden daha sevimlidir."[87] hadisini aktarmakta ve tasavvuf erbabı için cömertlik vasfını taşımanın bir gereklilik olduğunu vurgulamaktadır.[88] Ona göre maddi olarak sahip olunan mal ve paraların sarf edileceği yerler olduğu gibi, nefislerin de sarf edileceği yerler vardır. Bu anlamda nefislerin infakı ârif-i billâh şeyhlere ve Allah'a vâsıl olmada kendilerine yardım ettiği kardeşlerine hizmet etmek şeklindedir. Buna göre, şeyhleri olmamasından dolayı manen yetim konumda olup yardıma muhtaç olan kişilere destek olmak da bu infak kapsamındadır. Böylece onlara irşatta bulunulur ve nasihat edilir. Aynı şekilde nefisleriyle mücâhedeye güç yetiremeyen zayıf ve fakir kimselere yardım da infaka dâhildir. Bu amaçla manen zayıf kişilere hali ve sözleri ile destekte bulunulur. Bunun yanında kardeşlerinden ayrılıp vuslat yolunda kendisine destek olacak kimse bulamayan garip kimselere yardım etmek de yine nefsi infak etmektir. Bu konumdaki kişiler de sohbet ehli ile bir araya gelme ve sohbetlerine katılmaya yönlendirilir.[89] Görüleceği üzere İbn Acîbe, tasavvuf yaşamında manevi yardıma ihtiyacı olanlara destekte bulunmayı da infak olarak zikretmektedir. İhtiyacı olanlara maddi destekte bulunmanın infak olmasından hareketle benzer şekilde manevi desteğe ihtiyacı olanlar için yapılan nasihatte bulunma ve feyzlerden faydalandırma gibi şeyleri de infak kapsamında görmektedir.

O, Bakara Sûresi 195. âyetin işârî yorumunda da nefsin ve canın Allah yolunda harcanmasının istendiğini, bunun da onları tamamen Allah'ın takdirine sunma (teslimiyet) şeklinde olacağını ve Yaradan'ın da istediği şekilde tasarrufta bulunacağını dile getirmektedir. Bunun tersi olarak sizin nefis ve canınız üzerinde kendinize göre tedbir almanız, ihtiyarda bulunmanız ve onların işleri konusunda itina göstermeniz kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmanız olur ki, böyle davranmanız Rabbinizden gaflette olmanızdan ileri gelir, demektedir.[90] Bu yorumun daha önce geçen Tüsterî'nin yorumu ile oldukça benzer olduğu görülmektedir.

---

87 Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *el-Câmi'u'l-kebîr* (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1996), "Birr", 40. Bu rivayeti eserinde nakleden Tirmizî, bunun garip bir hadistir olduğunu, zira Yahyâ b. Saîd'e nispet edilen isnadın zayıflık taşıdığını, Hz. Âişe'den olan isnadın da mürsel konumda olduğunu belirtmiştir.

88 İbn 'Acîbe, *Bahru'l-medîd,* 3/62.

89 İbn 'Acîbe, *Bahru'l-medîd,* 1/242.

90 İbn 'Acîbe, *Bahru'l-medîd,* 1/224.

İbn Acîbe'nin infak âyetlerine yaptığı işârî yorumların çoğunda infakı özellikle Allah'ın veli kullarının kalbine ilham ettiği vehbî ilimler ve sırlar çerçevesinde açıkladığı görülmektedir. Farklı âyetlere yaptığı yorumlarda infak edilecek manevi şeyler hakkında anlam yönüyle birbirine yakın çok sayıda kavram kullandığına şahit olunmaktadır. Buna göre marifet ilimlerinin sırları (esrâru'l-'ulûm), derin anlayış hazinelerini (mehâzinü'l-fühûm), ilahî feyzin nurlarını (envâru'l-feyziyye), vehbî ilimleri (ulûmü'l-vehbiyye), ledünnî ilimleri (ulûmü'l-ledûniyye), rabbânî sırları (el-esrâru'r-rabbâniyye), Hakk'a giden yolun (tarikatın) nurlarını (envâru't-tarîka), ilahî âlemin sırları (esrâru'l-kutsî) ve ilahî hakikat bilgilerini (me'ârif) kendisinden infak edilecek şeyler olarak zikretmektedir.[91] Dile getirdiği tüm bu ögeler sûfî tecrübenin derinlik ve zenginliğini göstermesi açısından önemlidir. Zira kalpte ortaya çıkan ilahî mevhibe babından şeylerin çeşitliliği açısından oldukça geniş bir anlam yelpazesi sunmaktadır. O, bunlar yanında zâhirî ilimlerden ('ulûm), şer'î ilimlerden (ilmü'ş-şer'iyye) ve ilmin genişliğinden (si'atü'l-ilim) de infakta bulunulabileceğini belirtmektedir.

İnfakın maddi ve manevi her iki yönüyle yorumlamasına dair bir örneği Bakara Sûresi 272-274. âyetlere yaptığı tefsirde görebiliriz. "*Hayır olarak ne harcarsanız, kendiniz içindir. Zaten siz ancak Allah'ın rızasını kazanmak için harcarsınız. Hayır olarak her ne harcarsanız -hiç hakkınız yenmeden- karşılığı size tastamam ödenir*." âyetine yaptığı işârî yorumda, kurtuluşa erenin ancak nefis ve mal infakı sayesinde bunu başaracağını, hüsrana uğrayanın da yine bunlar vesilesiyle hüsrana uğrayacağını belirtmektedir. Bunların her ikisi yahut birisi konusunda cömertlik edenin muvaffak olup, kurtuluşa ereceğini ve maksadına ulaşacağını dile getirmektedir. Nefsi feda etmenin elbette daha büyük infak olduğunu bunun da paraların infakı konusunda cömertlik etmeyi gerektirdiğini, bu şekilde parasal varlığın infakına devam etmenin de nefsi feda etme konusunda cömertliğe götürdüğünü belirtmektedir.[92] Burada nefsin feda edilmesini, onu istediği (gerekli gördüğü) şekilde eğitmesi için bir mürşid-i kâmile teslim etmek anlamına geldiğini söylemektedir. Mürşidin terbiyesiyle o kişi için bir işaret yeterli olur ve artık ayrıca bir açıklamaya gerek kalmaz. Ona göre kim nefis ve malda infak konusunda cimrilik ederse, Allah'a vuslat yolunda hüsrana uğrar. Nefis ve malın infak edileceği yerler ise mürşid-i kâmiller ve kendilerini Allah yoluna adamış fakir sûfîlerdir. İşte cihad-ı ekber de budur.[93] Bu yorumlarında manevi infaka ulaşmanın öncelikle maddi infak ile mümkün olduğunu dile getirmesi önemli olup bunun yanında kurtuluş için her iki infakın da gerçekleşmesinin gerekliliğini vurgulamaktadır.

[91] İbn 'Acîbe, *Bahru'l-medîd,* 1/75, 287, 301, 504; 6/2151, 2025.

[92] İbn 'Acîbe, *Bahru'l-medîd,* 1/307.

[93] İbn 'Acîbe, *Bahru'l-medîd,* 1/307.

Ayrıca gerek infak gerekse diğer ibadetlerin doğru şekilde anlaşılıp yerine getirilmesinde kâmil şeyhlerin rehberliğinin ve yol arkadaşlığının önemine de işaret ettiği görülmektedir.

İbn Acîbe "*Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça iyiliğe asla erişemezsiniz*."[94] âyetinin tefsirinde sahip olunan mal yahut onun dışında sevdiğiniz şeyleri infak etmedikçe Allah'ın iyiliğine (rızasına) ve yakınlığına kavuşamazsınız, buyurulduğunu, mal dışında infak edilecek şeylerin de sahip olunan makamı ihlâslı olarak insanlara yardım için seferber etmek, ayrıca bedeni Allah'a itaate koşmak ve canı da Allah yolunda feda etmek olduğunu söylemektedir. Hem mürid hem de diğer insanlar için nefsinden (canından) daha sevimli bir şey yoktur. İşte kim ruhunu Allah'ın rızası yolunda harcarsa O'nun rızasına ve marifetine nail olur. İyiliğin en üstünü de budur.[95] Bu âyete dair işârî yorumunda nefsi Allah yolunda harcamanın, onu terbiye şeyhine teslim etmek olduğunu dile getirmekte, böylece mürşidin onu istediği biçimde şekillendireceğini (eğiteceğini) belirtmektedir. Bu durumda şeyhi kendisine neyi işaret ederse onu hiç tereddüt etmeden süratle yapmalıdır. Kim böyle yaparsa en yüce iyiliğe ulaşır, en sevdiği şeyi de infak etmiş olur. Bu şekilde sevdiği şeyi feda edebilenin, başka şeyleri de Allah yolunda harcaması daha da kolaylaşır. Zira candan daha değerli bir şeyi yoktur.[96]

İbn Acîbe'nin bu konuda dile getirdiği dikkat çekici bir durum da infakta bulunulan kimseler açısından bunu vahdet-i vücûd anlayışı yönünde yorumlamasıdır. "*Kendi iyiliğiniz için mallarınızdan infak edin.*"[97] âyetinin yorumunda bir kişinin sahip olduğu mallardan, ilimlerden ve sırlardan taliplere, sâliklere ve vuslat ehline infakta bulunurken aslında kendisine infakta bulunduğunu belirtmektedir. Zira insanların hakikatte tek bir nefis olduğunu, bundan dolayı infak edenin hakikatte kendine infak etmiş olacağını söylemektedir. Bunun da gayrılığın ortadan kaldırılıp ehadiyette buluşulması nedeniyle olduğunu dile getirmektedir.[98] Daha önce de İbnü'l-Arabî'nin "vahdet-i vücûd"a işaret eden yorumuna değinmiştik. İbn Acîbe'nin buradaki yorumunda ise vahdet-i vücûd düşüncesine daha açık şekilde işaret ettiğini söyleyebiliriz.

"*Herhangi birinize ölüm gelip de 'Ey Rabbim! Beni yakın bir zamana kadar geciktirsen de sadaka verip iyilerden olsam!' demeden önce, size rızık olarak verdiğimiz şeylerden Allah yolunda infak edin.*"[99] âyetinin yorumunda

94 Âl-i İmrân 3/92.
95 İbn 'Acîbe, *Bahru'l-medîd,* 1/380-381.
96 İbn 'Acîbe, *Bahru'l-medîd,* 1/381.
97 et-Tegābün 64/16.
98 İbn 'Acîbe, *Bahru'l-medîd,* 8/75.
99 el-Münâfikûn 63/10.

ise maddi ve manevi infakı yine birlikte yorumladığı görülür. Buna göre âyette, kendilerine rızık olarak verilen ilim ve marifet bilgilerinden, onu isteyen ve ehil olanlara da infak edin (faydalandırın), denilmiştir. Ancak bu manevi infak, kendilerine yapılacak müridlerin öncelikle yanlarındaki maddi mallarından Allah yolunda infak etmelerinden sonra onlara yapılmalıdır. Eğer onlar önce maddi infakta bulunmazlarsa şu bilinmelidir ki cimri sûfîde hayır yoktur. Zira cimrilik, en çirkin huylardandır.[100] Görüldüğü üzere burada Allah'tan kalbe gelen marifet ilminden henüz bu mertebeye ulaşmamış müritlere infak etmek için, önce o müritlerin sahip oldukları maddi mallardan infakta bulunmaları gerektiği belirtilmekte, böylece infakın manevi mertebe ve marifetlere ulaşmış kişiler için manevi türde, henüz bu mertebelere ve lütuflara ulaşamamış kişiler için ise maddi türde gerçekleşeceğine işaret edilmektedir. İnfakın ecrine dair de Allah için mal harcamanın ecrinin diğer âlemden mükâfatlanma, azaptan ve kötü akıbetten de emniyete kavuşma olduğunu belirtmektedir. Ona göre canların bu yolda harcanmasının ecri ise ilâhî huzura girme, melekût âleminde dostlarla ünsiyettir. Kim nefsini Allah için bu uğurda daima harcarsa dâr-ı selâmda (cennette) perdelenmekten emin olur. Bunlar iki cihanda korkudan ve üzüntünün başa gelmesinden de güvende olurlar.[101]

İbn Acîbe, Bakara Sûresi 267. âyetin tefsirinde ise şöyle demektedir:

> "Ey havâssın imanı şeklinde iman edenler, sırlarınızı tasfiye ve ruhlarınızı tezkiye ederek elde ettiğiniz ledünnî ilimleri ve ilahî sırları infak edin. Aynı şekilde, ihlaslı amellerle ve razı olunan hallerle tezkiye ettiğiniz nefis toprağından sizin için çıkardığımız şeriat ilimlerini ve tarikat nurlarını da infak edin. Bu ilimlerden bir şeyler harcamak suretiyle kötü bir hâl ve amele yönelmeyin. Böyle yapılması ancak nefsin cehaletini ve Hak'tan uzaklığı artırır. Temiz ve güzel bir toprağa ekilmeyen danenin bitmediği gibi nefis de ancak razı olunan güzel hale gömülmeden kemâle ermez ve bilinmezlik toprağına gömülmeden de ondan ledünnî ilimler elde edilmez."[102]

İbn Acîbe'nin infak âyetlerini tefsirine dair öncelikle geniş şekilde zâhirî yorumlar yaptığı, insanların cimrilikten kaçınarak sahip olduğu maddi varlıklardan Allah yolunda infakta bulunması gerektiğini özellikle vurguladığı, tasavvuf ehlinin nazarında bir sûfînin cimri olmasının kendileri için en yakışmayan şey olduğunu dile getirdiği görülmektedir. Ârifllerin ise kulların en seçkinleri konumunda bulunduklarını, bu yüzden onların inkâr ve küfür ehli kimselerin sıfatlarının tam zıddına olacak şekilde güzel ahlâka sahip olduklarını, bundan dolayı hem canlarını hem de Allah'ın kendilerine verdiği ledünnî ilimleri, kudsî sırları ve feyizleri, tezkiye ve terbiye yoluna girenlerden ehil olanlara infakta bulunduklarını, insanlara da cömertliği

[100] İbn 'Acîbe, *Bahru'l-medîd,* 7/54.
[101] İbn 'Acîbe, *Bahru'l-medîd,* 1/308.
[102] İbn 'Acîbe, *Bahru'l-medîd,* 1/301.

ve güzel ahlâkı tavsiye ettiklerini ifade etmektedir. Onun infak edilecek şeyler olarak belirttiği manevi lütufların çeşitliliğine dair açıklamalarının da diğer sûfî müfessirlerden daha fazla olduğu görülmektedir. İnfakın işârî anlamına dair geniş açıklamalarının bir kısmı daha önceki sûfî müfessirlerin görüşlerinin aktarımı ve sentezi konumunda iken bir kısmı da kendi özgün yorumları konumundadır.

2.8. Âlûsî'nin İnfaka Dair İşârî Yorumları

İnfakın işârî anlamına dair yorum yapan sûfî müfessirlerden birisi de *Ruhu'l-Meânî* müellifi Âlûsî'dir. O, infakın hikmeti konusunda "infakın/ Allah yolunda mal harcamanın hikmeti, harcayan kimse için, cimrilikten ve mal sevgisinden -ki bu mutasavvıflar açısından ölümcül bir hastalık ve her günahın başı olarak görülür- nefsi arındırmaktır." şeklinde görüşler aktarmaktadır. Bakara Sûresi 261-267. âyetlerde infakın riya ve minnetten uzak olarak yapılmasının vurgulanması karşısında bu âyetlerde üç tür infak derecesi olduğuna işaret bulunduğunu belirtmektedir. Buna göre birinci tür infak, mülk âleminde Allah yolunda yapılan mal infakıdır ki bu, fiillerin tecellisi makamındadır. "*Mallarını Allah yolunda harcayanlar (ın infakı) bir tohum gibidir…*"[103] âyeti buna işaret eder. İnfakın ikinci türü sıfatların müşahedesi makamından doğan ve sırf Allah'ın rızasını kazanmak için yapılan infaktır ki, "*Mallarını Allah rızasını dileyerek ve içlerinden gelerek harcayanlar…*"[104] âyetinde bu makama işaret vardır. Ayrıca bu âyette Allah yolunda yapılan infak verimli bahçeye benzetilmiş olup bu durum birinci türe göre üstünlüğünü göstermek içindir. Zira bahçe, meyvesini verdikten sonra da baki kalır; tohum ise öyle değildir. Ayrıca "*yüksek bir yerdeki bahçe*" benzetmesiyle de bu infakın derecesinin daha üstte olduğu vurgulanmıştır. Üçüncü tür infak ise Allah ile yapılan infaktır ki bu, Zât'ın müşahedesi makamından doğmakta olup, nefsi arındırdıktan sonra kişinin kendi varlığını infak etmesidir. Buna da "*Ey iman edenler! Kazandıklarınızın temizlerinden infak edin…*"[105] âyeti işaret eder. Nefis de bu bağlamda kazanılmış bir şeydir. Bu infakların sonucunda ise birinci tür infakın karşılığı, yedi yüze kadar katlanan sevap ve daha fazlasıdır. Zira cömertliğin eli uzundur. İkincinin karşılığı, sıfatî cennet olup meyveleriyle kat kat sevap kazandırır. Üçüncünün karşılığı ise var olmak için gerekli olan hikmettir ki bu da Allah'ın en özel sıfatıdır ve çok büyük hayırdır. Bu mertebeye ulaşan kimse, sürekli ilahî hikmetlerden ve ledünnî ilimlerden infak eder. Çünkü artık ayrılık ortadan kalkmış ve hakikati müşahede etmiştir.[106] Âlûsî de diğer sûfî müfessirlerde olduğu gibi infakı farklı

[103] el-Bakara 2/261.

[104] el-Bakara 2/265.

[105] el-Bakara 2/267.

[106] Şihâbüddin Mahmûd el-Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî fî tefsîri'l-Kur'âni'l-'azîm ve seb'i'l-mesânî* (Beyrut: İhyâü't-Türâsi'l-'Arabî, ty), 3/42.

türlerde ele alarak açıklamaktadır. Her kişinin tasavvufî mertebesine göre infak türü ve buna karşı alacağı mükâfat farklılık arz etmektedir. O, maddi infakın iki türüne değinirken, en üst mertebedeki infakı ise nefsi tezkiye ve hakikati müşahede etmiş olanların kendi varlığını infak etmesi şeklinde tasavvufî manaya yorumlamaktadır.

2.9. Sûfî Müelliflerin İnfaka Dair İşârî Yorumları Hakkında Değerlendirme

Sûfî müfessirlerin infak kavramına dair yorumlamaları hakkında kısa bir değerlendirme yapılacak olursa onların infakı sadece mal veya maddi şeyleri Allah yolunda harcamak olarak almadıkları bunun yanında Allah'ın lütfettiği manevi mevhibelerden tasavvuf ehlini faydalandırmanın da infakın kapsamında olduğunu dile getirdikleri görülmektedir. Buna göre Hak'tan manevi olarak doğrudan elde edilen ilahî feyizler, vehbî (ledünnî) ilimler, ilahî sırlar ve nurlar, ilahî hakikat bilgileri (marifet) vb. şeyler de infak edilecek unsurlardır. Bunun yanında Hakk'ı müşahededen geri kalmayıp tüm zamanını bu uğurda harcamak, hatta canı ve ruhu Allah yolunda feda etmek de yine infakın işârî yorumları kapsamındadır. Bu şekilde yorumlamanın temelinde maddi olarak sahip olunan mallar gibi yukarıda belirtilen manevi unsurlar da birer değer olarak görülmüş ve bunların da harcanması infak olarak değerlendirilmiştir ki bu işârî yorumların, "itibar metodu" çerçevesinde ortaya çıktığı görülmektedir. Sahip olunan sırlar, ilahî ilimler ve feyzlerin infakının istenmesi de bunların sadece kişinin kemâli yahut onda hapsolması için değil irşad, hakikatin bilinmesi, örnek alınması ve yaygınlaştırılması için kula lütfedildiği düşüncesinde olunduğunu da göstermektedir.

Burada dile getirmek istediğimiz bir husus da şudur: Sûfî müfessirlerce infaka dair yapılan bu yorumlar birçok müfessiri de etkilemiştir. Tasavvufî tefsirler içinde yer almayan birçok tefsirde sûfîlerin bu işârî yorumlarının yer alması dikkat çekicidir. Örneğin Kadı Beyzâvî şöyle demektedir: "*Kendilerine rızık olarak verdiğimizden infak ederler*."[107] âyetinde Allah'ın onlara yardım için verdiği bütün nimetlerin kastedilmiş olması da ihtimal dâhilindedir. Peygamberimizden nakledilen "*Dile getirilmeyen ilim ondan harcama yapılmayan hazine gibidir.*" rivayeti de bunu teyit eder. Bu âyet hakkında "Onlara tahsis ettiğimiz marifet nurlarını saçarlar." şeklinde yorum yapanlar da buna kail olmuşlardır.[108] Kurtubî de âyetin tefsirinde Kuşeyrî gibi önceki âlimlerden bir kısmının bu âyete; "Kendilerine öğrettiğimiz ilimlerden onlar başkalarına öğretirler." şeklinde anlamlar verdikleri bilgisini aktarmaktadır.[109] Elmalılı ise infak kelimesine

[107] el-Bakara 2/3.

[108] Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl,* 1/36.

[109] Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 1/274.

verilen bir anlamın da ilim öğretme ve diğerleri gibi manevî şeyleri de içerdiğini belirtmektedir.[110] *Kur'an Yolu Tefsiri*'nde de bu konuda şu ifadeler yer almaktadır: "İnfakın konusu olarak ilk hatıra gelen şey servet olmakla beraber bunu, başkalarıyla paylaşılabilecek her türlü imkân olarak düşünmek gerekir. Meselâ insanın sahip olduğu bilgi birikimi de bu kapsamdadır."[111] İşârî tefsir olarak görülmeyen tefsirlerde bu şekilde yorumlara rastlanması manevi şeylerin de infaka konu olabileceğinin genel bir kabul olduğunun göstergesi olarak görülebilir. Bu konuda "*Sadakanın en faziletlisi bir Müslümanın ilim öğrenip onu bilmeyene öğretmesidir.*"[112] şeklindeki rivayetin de infaka bu şekilde işârî manaların verilmesinde etkili olduğu söylenebilir. Zira zâhirî ilimlerin öğrenilip başka insanları bundan faydalandırmak sadaka ise sahip olunan manevi ilimlerden başka insanları faydalandırmak da pek tabi sadaka kapsamında görülebilir.

Sonuç

İnfak kavramının işârî tefsirlerde nasıl yorumlandığına dair yapılan bu araştırma sonucunda şu hususlar ifade edebilir: Bu kavram klasik tefsirlerde yer alan zâhirî yorumlarda ve genel dinî literatürde yaygın şekilde kullanılan anlamına göre tasavvufî tefsirlerde daha geniş bir anlam yelpazesine sahiptir. Zira zâhirî tefsirlerde infak genellikle sahip olunan maldan Allah yolunda maddi harcama yapmayı ifade etmektedir. Bu farz bir malî ibadet olan zekâtı da nafile sadakaları da kişinin ailesi veya toplum için yaptığı harcamaları da vakıf gibi kurumlara yaptığı gönüllü bağışları da kapsamaktadır. Tasavvufî tefsirlerde de infakın zâhirî anlamı üzerinde önemle durulduğu, maddi nimetlerden Allah yolunda harcanmanın mutlaka gereklilik arz ettiğinin vurgulandığı, bu konuda îsâr anlayışı üzere olunması gerektiği ve ancak bu sayede manevi infak yapılabilecek hale gelinebileceğinin dile getirildiği görülmektedir. Zira cimrilik ve bencillik gibi manevi hastalıklardan kurtulması, nefsin arınması ve ahlaki olgunluğa ulaşmada maddi infak da önemli dinamiklerdendir. Bu şekilde işârî tefsirlerde zâhirî mal infakına bu derece önem verilmesi, manevi mertebeleri aşarak tasavvufun gayesi olan Hakk'a vuslatı sağlamadaki etkisi nedeniyledir. Ayrıca bu durum sûfîlerin işârî yorum faaliyetlerinde âyetlerin lafzını ve zâhirî hükümlerini de geri plana atmadıklarını göstermesi bakımından da önemlidir. Sûfî müfessirlerin bakış açısından maddi infakın, maldan belli oranlar dâhilinde yapılan bir harcama olmayıp yaşam sürmek için gerekli asgari gereklilik dışında verebildiği en üst sınırda tüm varlığını Hak yolunda harcamayı ifade ettiğini de belirtmeliyiz.

---

[110] Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1/180.

[111] Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu: Türkçe Meal ve Tefsir* (Ankara: DİB Yayınları 2007), 5/238.

[112] Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd b. Mâce, *es-Sünen* (Kahire: Dâru İhyai'l-Kütübi'l-'Arabiyye, ts.), "Mukkaddime", 20.

Sûfî müfessirler Allah'ın insanlara verdiği nimetlerin maddi ve manevi olmak üzere iki türlü olmasından hareketle maddi olan nimetler hakkında infak söz konusu olduğu gibi manevi olanlar hakkında da infakın söz konusu olacağını dile getirmişlerdir. Bu çıkarım infakın işârî anlamda yorumlanmasına temel teşkil etmiştir ki, bu benzerlik bağı tefsirde zâhir manadan bâtına geçiş anahtarı konumundaki itibar metodunun mantıksal bağıntısıdır. Bu bağlantının kurulması ile de her sûfî müfessirin infak âyetleri hakkında bulundukları manevi makama göre kalplerine doğan anlamları dile getirdikleri görülmektedir. Bu duruma göre aynı âyet hakkında yapılan işârî yorumlardaki farklılıklar manevi mertebelerin farklılığından kaynaklanmaktadır.

İlk kaleme alınan işârî tefsirlerde infaka dair yorumlar kısa ve dar kapsamlı iken zamanla bu yorumların daha da genişlediği görülmektedir. Sülemî'nin tefsirinde yer verdiği kalbe atılan marifet nurlarından ve bu nurun bereketinden tasavvuf yolunda olan taliplere vermenin de infak kapsamında olduğuna dair görüşünün kendisinden sonra gelen sûfî müfessirlerce de kabul görüp daha da genişletildiği görülmektedir. Bu konuda genel tasavvufî anlayış, kim hangi düzeyde ilahî nimetlere mazhar oldu ise onlardan infakta bulunması gerektiği şeklindedir. Buna göre de maddi olarak mala sahip olanın malından infak etmesi, manevi lütuflara nail olmuş kimselerin de onlardan infak etmesi temel ilke halini almıştır. Tarihi süreçte Kuşeyrî'nin infak kavramına dair oldukça kapsamlı açıklama yapan ilk sûfî müfessir olduğu, Baklî'nin ise yorumda genişlik, anlam derinliği ve manevi mertebelere göre infak türü tasnifiyle infakın işârî yorumu konusunu zirveye taşıdığı görülmektedir. Buna göre infak kavramının işârî anlam yelpazesinin genişlemesinde özellikle bu iki sûfî müfessirin büyük katkıları olduğu söylenebilir.

Sûfîlerin işârî yorumlarında hakikat ehlinin infakının manevi rızıklardan yani ledünnî ilimler, hikmetler, ilahî feyizler ve nurları, rabbânî sırlar vb. Hak'tan doğrudan elde edilen ilahî lütuflardan olduğu hususu konunun odak noktasıdır. Tasavvufî bakış açısıyla değerlendirildiğinde sahip olunan makamların ve imkânların insanlara yardım için seferber edilmesi, elde edilmiş manevi nimetlerin bundan mahrum olanlar için harcanması, insanı Mevlâ'sından alıkoyan her şeyin feda edilmesi, Hakk'a vuslat yolunda dünya ve ahiretteki hazlardan vazgeçilmesi ve Hakk'ı müşahede edip tüm vaktin buna harcanması da infak kapsamındadır. Bunlar yanında nefsin (canın) Allah yolunda feda edilmesi de birçok sûfî müfessirce infak kapsamında dile getirilmiş, bunun da Allah'a tam bir teslimiyet şeklinde gerçekleştirileceği belirtilmiştir. Nihai anlamda Allah'tan gayrı her şeyin O'nun yolunda feda ediliyor olmasıyla, Hak ile arada hicap olan masivâ ve ağyârın kalpten arındırılması, böylece Hakk'a kurbiyet sağlanması ve fenaya erişme konusunda infaka çok önemli bir fonksiyon yüklendiği

görülmektedir. Bu yorumlamalar yapılırken fena, rıza, kurbiyet, müşahede, vuslat vb. tasavvufî kavramlarla ve vahdet-i vücûd gibi tasavvufi düşünce sistemleriyle bağlantılar kurulduğuna da şahit olunmaktadır.

İşârî tefsirlerin infaka dair yorumlarında dikkat çeken bir husus da herkesin manevi mertebesine göre farklı türde infakta bulunmalarıdır. Buna göre zâhid, âbid, ârif gibi farklı sınıflamalar çerçevesinde ve bulunulan manevi makama göre farklılaşan infak türlerinden bahsedilmektedir.

İşârî tefsirlerde infaka dair yapılan bu yorumlara bir kısım klasik tefsirlerde de yer verilmiş olması bu yorumların kabul gördüğünü ve önemsendiğini göstermektedir. Ayrıca infak hakkında yapılan işârî yorumların Tefsir usûlü açısından makul sınırlar içerisinde kaldığı ve bu kavrama geniş bir anlam zenginliği kattığı da ortaya çıkmaktadır. Zira sûfîlerin bu yorumları genelde uzak ve alakasız yorumlar konumunda olmayıp itibar metodu çerçevesinde benzerliğe dayalı çoğu zaman başka bir âyet veya hadis ile desteklenen işârî yorumlardır. Bu durum infak kavramı özelinde incelediğimiz tasavvufî tefsir ekolünün Kur'an'ın zengin anlam dünyasını ve mana derinliğini anlamada önemli bir konuma sahip olduğunu, özellikle ibadetlerin iç (manevi) anlamını kavrama, ibadetleri daha ihlaslı yapma ve yüksek bir manevi bilinç düzeyine sahip olma konusunda büyük rol oynadığını göstermektedir.

Kaynakça

Âlûsî, Şihâbüddin Mahmûd. *Rûhu'l-me'ânî fî tefsîri'l-Kur'âni'l-'azîm ve seb'i'l-mesânî*. Beyrut: İhyâü't-Türâsi'l-'Arabî, ts.

Âsım Efendi. *Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Başkanlığı Yayınları, 2013.

Askerî, Ebû Hilâl Hasan. *el-Furûku'l-lügaviyye*. Kahire: Dâru'l-'İlim ve's-Sekâfe, ts.

Ateş, Süleyman. *İşârî Tefsir Okulu*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1998.

Ay, Mahmut. "İşârî Tefsirde İ'tibâr/Analoji Yöntemi". *Dinî ve Felsefî Metinler Yirmi Birinci Yüzyılda Yeniden Okuma, Anlama ve Algılama Sempozyumu Bildirileri*. ed. Bayram Ali Çetinkaya. 2/727-750. İstanbul: Ege Basım, 2012.

Baklî, Sadrüddîn Rûzbihân. *'Arâisü'l-beyân.* Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2008.

Beyzâvî, Abdullah b. Ömer. *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl.* Beyrut: Dâru'r-Reşîd, 2000.

Böwering, Gerhard. *The Mystical Vision of Existence in Classical Islam: The Qur'anic Hermeneutics of the Sufi Sahl at-Tustari (d. 283/896)*. Berlin-New York: De Gruyter, 1980.

Bursevî, İsmail Hakkı. *Tefsîru rûhi'l-beyân*. İstanbul: Matbaatü Osmâniyye, 1330/1912.

Canbulat, Mehmet. *Dini Terimler Sözlüğü.* Ankara: DİB Yayınları, 2017.

Cessâs, Ahmed b. Ali er-Râzî. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1996.

Cevherî, İsmail b. Hammad. *es-Sıhâh tâcü'l-lüga ve sıhâhü'l-'Arabiyye*. Beyrut: Dâru'l-'İlmi li'l-Melâyîn, 1990.

Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân. *Zâdü'l-mesîr fî 'ilmi't-tefsîr*. Beyrut: Mektebetü'l-İslamî, 2002.

Cürcânî, Ali b. Muhammed b. Ali. *Mu'cemu't-ta'rîfât*. thk. Muhammed Sıddık el-Minşâvî. Kahire: Dâru'l-Fadîle, ts.

Çağrıcı, Mustafa. "Cömertlik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 8/72-73. Ankara: TDV Yayınları, 1993.

Çağrıcı, Mustafa. "İnfak". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 22/289. Ankara: TDV Yayınları, 2000.

Dâye, Ebû Bekr Necmüddîn. *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye.* Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2009.

Dokgöz, Derviş. "İşârî/Tasavvufî Tefsirlerde Ahkam Âyetlerinin Yorumlanmasında İ'tibâr Yönteminin Fıkhî Açıdan Değerlendirilmesi". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 37 (Nisan 2021), 117-142.

Ebüssuûd Efendi. *İrşâdü'l-'aḳli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm.* Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, ts.

Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 1998.

Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed. *Tehzîbü'l-lüga.* thk. Abdusselam Muhammed Harun. Mısır: Dâru'l-Mısriyye, 1964.

Gördük, Yunus Emre. "İşârî Tefsirin Mahiyeti, Şer'î Temelleri ve Bâtınî Yorumdan Farkı". *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi* 11 (2011), 2/9-47.

Gül, Ali Rıza. "Kur'an'daki İnfak Kavramının Anlam Yelpazesi". *Dini Araştırmalar* 8/12 (2005), 239-261.

Hammad, Nezih. Mu'cemü'l-mustalahâti'l-mâliyye ve'l-iktisadiyye fi'l-fıkh. Şam: Dâru'l-Kalem, 2008.

Hayreddin Karaman vd. *Kur'an Yolu: Türkçe Meal ve Tefsir.* Ankara: DİB Yayınları 2007.

İbn 'Acîbe, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed. *el-Bahru'l-medîd fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd.* thk. Ahmed Abdullah el-Kuraşî. Kahire: Hey'etü'l-Mısriyyeti'l-'Âmmeti li'l-Kitâb, 1999.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed. *el-Musannef*. Cidde: Dâru'l-Kıble, 1427/2006.

İbn Kesîr. Ebü'l-Fidâ' İsmâîl b. Ömer. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*. Riyad: Dâru Tayyibe, 1999.

İbn Mâce, Ebû Abdullâh Muhammed b. Yezîd. *es-Sünen*. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-'Arabiyye, ts.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrem. *Lisânü'l-'Arab*. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, ts.

İbnü'l-Arabî, Muhyiddin Muhammed b. Ali. *Fütûhâtü'l-Mekkiyye*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, ts.

İsfahânî, Rağıb. *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.

Kaya, Ayhan. "Teorik ve Pratik Açıdan İnfak ve Îsâr Ahlakı". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/1 (2013), 305-317.

Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân.* Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006.

Kuşeyrî, Abdülkerîm b. Hevâzin. *Letâifü'l-işârât*. Kahire: Heyetü'l-Mısriyyeti'l-'Âmmeti li'l-Kitâb, 2000.

Kutluer, İlhan. "Düşünme". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 10/53-57. Ankara: TDV Yayınları, 1994.

Mâtürîdî, Ebû Mansûr b. Muhammed. *Te'vîlâtü ehli's-sünne*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2005.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-sahîh.* Riyad: Dâru Tayyibe, 2006.

Nesefî, Ebü'l-Berekât Abdullah b. Ahmed. *Medâriku't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl.* thk. Yusuf Ali Bedîvî. Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 2018.

Pusmaz, Durak. "Kur'an-ı Kerim'de İnfak Kavramı". *Diyanet İlmî Dergi* 35/4 (1999), 49-56.

Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer. *Mefâtîhu'l-gayb*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981.

Sands. Kristin Zahra. *Sufi Commentaries on the Qur'an in Classical Islam*. London and New York: Roudletge, 2006.

Schimmel, Annemarie. *Mystical Dimensions of Islam.* USA: University of North Carolina Press. 1975.

Serrâc, Ebû Nasr et-Tûsî. *el-Luma‘ (İslam Tasavvufu)*. çev. Hasan Kâmil Yılmaz. İstanbul: Erkam Yayınları, 2016.

Süyûtî, Ebü’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *ed-Dürrü’l-mensûr fi’t-tefsîri bi’l-me’sûr*. Beyrut: Dâru’l-Fikr, 2011.

Süyûtî, Ebü’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *el-İtkân fî ‘ulûmi’l-Kur’ân*. Medine: Vizâratü’ş-Şüûni’l-İslâmiyye ve’l-Evkâf, 1426/2005.

Sülemî, Ebû Abdurrahman Muhammed. *Hakâiku’t-tefsîr.* Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 2001.

Şaban, Zekiyyüddin. *İslam Hukuk İlminin Esasları*. çev. İbrahim Kâfi Dönmez. Ankara: TDV Yayınları, 2021.

Şahin, Osman. *Fıkıh Usûlü.* İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.

Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr. *Câmi‘u’l-beyân ‘an te’vili âyi’l-Kur’ân*. Kahire: Dâru Hicr, 2001.

Tirmizî, Muhammed b. İsa. *el-Câmi‘u’l-kebîr*. Beyrut: Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, 1996.

Tüsterî, Sehl b. Abdullâh. *Tefsîru’l-Kur’âni’l-‘azîm.* Kahire: Dâru’l-Harem li’t-Türâs, 2004.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur’ân Dili*. İstanbul: Zehraveyn Yayınları, ts.

Zemahşerî, Ebü’l-Kâsım Mahmud b. Ömer. *Tefsîru’l-keşşâf*. Beyrut: Dâru’l-Ma‘rife, 2009.

Zürkânî, Muhammed Abdülazîm. *Menâhilü’l-irfân fî ‘ulûmi’l-Kur’ân*. Kahire: Matbaatü Îsâ el-Bâbi’l-Halebî, ts.